

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇН
Західноукраїнський національний університет
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ НОВІТНІХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ
Кафедра міжнародних економічних відносин

ФИЛИПЕНКО Катерина Павлівна

**ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ**

**DETERMINANTS OF MULTINATIONAL COMPANIES
ENVIRONMENTAL POLICY**

спеціальність: 292 – Міжнародні економічні відносини
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконав/ла студент/ка
групи МЕВз-41
К.П. Филипенко

Науковий керівник
д.е.н., професор,
Р.Є. Зварич

ТЕРНОПІЛЬ-2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ	
1.1. Сутність та основні переваги становлення ТНК.....	7
1.2. Корпоративна відповідальність і навколишнє середовище в системі сучасних викликів світової економіки	14
Висновки до розділу 1.....	22
 РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДЕТЕРМІНАНТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ	
2.1. Оцінка детермінант екологічної політики на глобальних ринках.....	24
2.2. Аналіз тенденцій розвитку екологічної політики в Україні	31
Висновки до розділу 2.....	38
 РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ	
3.1. Шляхи розвитку екологічної політики транснаціональних компаній.....	40
3.2. Напрями трансформації екологічної політики ТНК в Україні	48
Висновки до розділу 3.....	57
 ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. Постіндустріальна стадія розвитку, в яку країни світу вступили у другій половині XX ст., характеризується істотним впливом транснаціональних корпорацій (ТНК), посиленням їх конкуренції і високим рівнем впливу на світову економіку. Одним із факторів зростання нестабільності світової економіки виступає глобальна екологічна криза, яка потребує вирішення проблем природокористування і пошуку нових, більш екологічно орієнтованих варіантів господарювання. Постійне погіршення екологічних проблем істотно вплинуло на вибір пріоритетів і методів державного регулювання господарської діяльності і формування громадської думки про екологічні аспекти господарської діяльності транснаціональних корпорацій. Адже екологічний фактор у діяльності транснаціональних корпорацій становить особливий інтерес як у пошуку вдалих шляхів виходу із глобальної екологічної кризи, так і з погляду зміни екологічної практики самих ТНК. Зрозуміло, що значення екофактора в їх діяльності буде постійно зростати у айбутньому. Водночас існує та зберігається різноманітність теоретичних і практичних підходів до системи відносин «ТНК – оточуюче середовище» з боку регулюючих національних і міжнародних установ, самих ТНК, громадськості і вчених.

Питаннями підприємницької діяльності займалися провідні вчені в різних сферах економіки Л. Воротіна, Р. Ларіна, Л. Романова розкрили теоретичні основи та генезис підприємництва, практику підприємництва, організаційно-правові форми підприємництва. Донець Л., Романенко Н., Соболев С., Горфінкель В., Сизоненко В. розглядали зміст, принципи та види підприємницької діяльності в умовах трансформації форм господарювання вітчизняних підприємств.

Серед економістів, що займалися цією проблематикою, необхідно відзначити таких, як Е. фон Вайцеккер, Д. Вогель, Дж. Гроссман, Л. Зарський, Л. Ловінс, А. Маркандія, К. фон Мольтке, Х. Нордстрем, Т. Панаєту, Д. Уїлер, Х. Хеттіж, С. Шмідхейні, Д. Есті.

Однак, незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері, в сучасній науковій літературі відсутній комплексний актуальний системний аналіз екологічної політики транснаціональних компаній. Тобто проблема детермінант екологічної політики транснаціональних компаній недостатньо висвітлена у вітчизняній науковій літературі, що й обумовило вибір кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження детермінант екологічної політики ТНК на глобальних ринках та напрацювання перспективних напрямів трансформації екологічної політики ТНК в Україні.

Виходячи з мети дослідження, у роботі поставлені такі завдання:

- визначити сутність та основні переваги становлення ТНК;
- дослідити корпоративну відповідальність і навколишнє середовище в системі сучасних викликів світової економіки;
- оцінити детермінанти екологічної політики на глобальних ринках;
- проаналізувати тенденції розвитку екологічної політики в Україні;
- запропонувати шляхи розвитку екологічної політики транснаціональних компаній;
- напрацювати ключові напрями трансформації екологічної політики ТНК в Україні.

Об'єктом дослідження є процес формування екологічної політики транснаціональних компаній.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та прикладних аспектів, що визначають детермінанти екологічної політики транснаціональних компаній.

Методи дослідження. Методичними засадами кваліфікаційної роботи є положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, які стосуються проблематики формування екологічної політики транснаціональних компаній. В роботі використано такі методи дослідження: логічно-теоретичний (при встановленні сутності та основних переваг

становлення ТНК); класифікації (при визначенні корпоративної відповідальності і навколишнього середовища в системі сучасних викликів світової економіки); системного аналізу і синтезу (при проведенні дослідження тенденцій розвитку екологічної політики в Україні); статистичні та економіко-математичні методи (при оцінці детермінант екологічної політики на глобальних ринках).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у встановленні теоретичних засад формування екологічної політики транснаціональних компаній, дослідженні її розвитку на глобальних ринках та напрацювання перспективних напрямів її трансформації в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором пропозиції щодо ключових напрямів трансформації екологічної політики ТНК в Україні можуть слугувати методологічною та практичною основою визначення цілей та інструментарію розвитку підприємництва в Україні, інформаційної та торговельної політики України, в економіко-аналітичній і прогностичній роботі Міністерства економіки України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства цифрової трансформації України, Департаменту економічного розвитку і торгівлі і у поточній діяльності державних установ, підприємств та фірм, що працюють в Україні та закордоном.

Положення, що їх винесено на захист. Усі наукові результати, які містяться в кваліфікаційній роботі і винесено на захист, отримано автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дослідження пройшли апробацію на XVI Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (28 березня 2023 р.); та опубліковано в збірнику тез XVI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід».

Основні наукові розробки щодо перспектив формування та розвитку екологічної політики транснаціональних компаній в Україні будуть використані кафедрою міжнародних економічних відносин при формуванні науково-технічного звіту за підсумками госпдоговірної теми «Трансформація бізнесу в умовах сталого розвитку глобальної економіки» № МЕВ-33-2023 від 10.05.2023 р.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота загальним обсягом 68 сторінок складається з вступу, трьох розділів, висновків, 1 додатка на 1 сторінці, містить список використаних джерел із 45 найменувань. Кваліфікаційна робота ілюстрована 11 рисунками, які розміщені на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ

1.1. Сутність та основні переваги становлення ТНК

Транснаціональні підприємства (ТНК) знаходяться в центрі втілення глобалізації 21-го століття і вважаються одними з найвпливовіших учасників глобальної економіки. Їх популярність з'явилася порівняно недавно: до 1950-х років перевагу вважали терміном «іноземний капітал», який описував усі форми транскордонної інвестиційної діяльності. Ключова концепція, яка лежить в основі ТНК, полягає в активному контролі та координації виробничих активів сторонніми суб'єктами. Перші «сучасні» багатонаціональні підприємства як транскордонні координаційні організаційні утворення з'явилися наприкінці 19 століття. До цього великі торгові дома (державні або санкціоновані державою) працювали в основному як «торговці», переміщуючи природні ресурси з країн, що розвиваються, до Європи та виробництво в іншому напрямку. Незважаючи на те, що до 20-го століття за кордоном були значні іноземні інвестиції, вони в основному були пов'язані з довгостроковими потоками капіталу, з фінансуванням боргів, облігацій та інших фінансових інструментів, необхідних для підтримки великомасштабних приватних і державних проектів, часто пов'язаних з колоніями та іншими залежними одиницями. Багато іноземних філій були «незалежними компаніями», які були «іноземними» через національність власності, але не мали активних організаційних чи управлінських стосунків з юридичною особою за кордоном або з боку суб'єкта господарювання за кордоном.

Зміна визначення ТНК свідчить про його швидку еволюцію: ТНК наразі розглядається як підприємство, яке бере участь у прямих іноземних інвестиціях (ПІІ) і володіє або, певним чином, контролює діяльність з доданою вартістю в більш ніж одній країні (Даннінг і Лундан, 2008 р.), що відходить від власності як обов'язкової умови. Зменшення акценту на власності (яке вважалося таким, що передбачає контроль) поступилося місцем розумінню того, що контроль

можна досягти іншими засобами. Дійсно, політика (та збір даних) національних держав щодо ТНК була мотивована основним принципом, згідно з яким власність надає контроль, і зміни в академічному визначенні ще не відфільтровано до політики та збору даних. До 1990-х років ПІІ та ТНК вважалися синонімами, оскільки управління та координація іноземних філіалів та виконання контрактів через кордони вважалися складними та дорогими для досягнення іншими засобами.

Лише наприкінці 1950-х і на початку 1960-х років почала з'являтися сучасна теорія ТНК і ПІІ, яка в основному ґрунтувалася на економічній теорії фірми. Загальновизнано, що робота Хаймера (1976 р.) представляє генезис теорії міжнародного бізнесу. Хаймер звертає особливу увагу на контроль та управління діяльністю фірм, що створює додану вартість, і методологічно розрізняє різні модальності закордонних операцій. До Хаймера (1960 р.) традиційні (класичні чи неокласичні) моделі/теорії торгівлі панували як домінуюча парадигма міжнародної економіки. Міжнародні економісти того часу розглядали міжнародну фірму (тобто ТНК) як просто «арбітра акціонерного капіталу». ПІІ розглядалися як експорт капіталу, тобто потоки капіталу з багатих на капітал економік, де прибутковість капіталу була низькою, до бідних на капітал економік (тобто в країни, що розвиваються), в яких очікувана прибутковість капіталу була набагато вищою. Таким чином, з макроекономічної точки зору, вважалося, що потоки ПІІ визначаються характеристиками країн (такими як коефіцієнт забезпеченості факторами праці та капіталу та міжнародні відмінності в процентних ставках), а ПІІ, здійснювані міжнародною фірмою, розглядалися як форма міжнародних потоків капіталу.

Теорія інтерналізації, по суті, пояснює, чому фірма організовує свою транскордонну діяльність із створення доданої вартості через «ієрархії», а не ринковий механізм. Фундаментальна передумова теорії інтерналізації полягає в тому, що хоча ринковий механізм є стандартним варіантом для організації транскордонної діяльності з додавання вартості за ідеальних умов, багатонаціональна фірма може інтерналізувати ці транзакції через свої

внутрішні ієрархії, і таким чином надати альтернативний варіант ринку коли він неефективний. Ці аргументи ґрунтуються на базовій передумові економіки транзакційних витрат (TCE) (Williamson, 1975 p.) і теорії фірми (Coase, 1937 p.). У той час як TCE в основному обговорював організацію транзакцій у більш загальному плані, теорія інтерналізації розширила її до розгляду транскордонних транзакцій. Теорія інтерналізації стверджує, що ринок проміжних продуктів у транскордонному контексті має низку структурних недосконалостей, які значно підвищують трансакційні витрати. Він стверджує, що використання багатонаціональної ієрархії (яка має спільну власність на національну та зовнішню діяльність) зменшує трансакційні витрати. Згідно з цією думкою, існування ТНК можна пояснити його вищою ефективністю в транскордонних операціях із проміжними продуктами порівняно з ринковими операціями на міжнародному ринку.

Теорія інтерналізації, спочатку була пов'язана в першу чергу з визначенням конкретних обставин, за яких транскордонні транзакції (або ринки) для проміжних продуктів, ймовірно, будуть інтерналізовані в межах ієрархії (Даннінг, 1993 p.). Баклі та Кессон (1976 p.) показали, що трансакційні витрати на ринках проміжних продуктів зазвичай дуже високі, оскільки ризик і невизначеність як покупців, так і продавців відображаються на транзакціях. Зокрема, операції з проміжними продуктами, такими як технології та ноу-хау, часто пов'язані з величезними витратами у формі обширних і детальних переговорів або процесів переговорів, написання чітких юридичних контрактів, постійного моніторингу відповідності кожного контрагента та потенційних судових витрат у разі порушення договору. Крім того, в угодах з нематеріальними активами неминує виникає «інформаційна асиметрія» між покупцями та продавцями, що посилює невизначеність обох сторін і, зрештою, ускладнює досягнення врегулювання ціни. Високі трансакційні витрати не обмежуються лише нематеріальними активами. Якщо ресурси або проміжні товари є дефіцитними або прив'язані до місця розташування, витрати на трансакцію також можуть спричинити збій ринку. Баклі та Кессон (1976)

стверджували, що фірми можуть уникнути таких витрат шляхом інтерналізації ринків проміжних продуктів, іншими словами, організовуючи операції всередині однієї фірми.

Рис. 1.1. Сутність становлення ТНК

Еклектична парадигма (модель OLI) спирається на низку ідей теорії інтерналізації, а також ідеї Вернона та Гаймера, і об'єднує їх у загальну основу для пояснення діяльності ТНК, їх взаємодії з місцями та вибір режиму управління. Хоча Даннінг (1998 р.) вважав усі три змінні тріади OLI (Власність, Місцезнаходження, Інтерналізація) однаково критичними, ніби вони були «трима ніжками табурета», вони використовувалися в літературі з міжнародного бізнесу та економіки. «Базова» еклектична парадигма. У своїй основній і найпростішій концепції OLI можна описати наступним чином (Даннінг, 2000):

1) *переваги власності*: Власні активи фірм (зокрема, нематеріальні активи або можливості) є відомими «специфічними перевагами власності (O)», які забезпечують власникам здатність генерувати ренту та конкурентні переваги. Вони є синонімами переваг фірми (FSA). За інших рівних умов, чим більші переваги у власності інвестиційних фірм порівняно з іншими фірмами, особливо тими, що проживають у країні, де вони прагнуть інвестувати, тим

більше ймовірно, що вони зможуть брати участь у своєму закордонному виробництві чи діяльності.

2) *переваги місцезнаходження*: активи, пов'язані з певним місцезнаходженням (країнами чи регіонами), з яких ТНК прагне отримати вигоду шляхом поєднання переваг власності, називаються «перевагами, пов'язаними з місцезнаходженням (L)». Вони є синонімами переваг, характерних для країни (CSA). Коли нерухомі фонди або ресурси, пов'язані з місцем розташування, у приймаючій країні, до якої фірмі потрібен доступ, присутні в іноземному (а не в національному) місці (або доступні за нижчою ціною), більша ймовірність того, що фірми вирішать розташувати діяльність у країні розташування.

3) *переваги інтерналізації*: якщо фірми мають переваги O, які вони прагнуть використати в поєднанні з перевагами L розташування приймаючої компанії, вони повинні вирішити, чи вигідно їм інтерналізувати цю закордонну діяльність і в якій мірі це робити. Фірми можуть обслуговувати іноземні ринки за допомогою кількох модальностей, починаючи від ринкових операцій (через експорт, а також за допомогою ліцензійних або франчайзингових угод) і співпраці з іншими фірмами (тобто спільними підприємствами чи альянсами) до організації взаємозалежностей усередині самої ТНП (внутрішньофірмового). Чим більша чиста вигода від інтерналізації іноземної діяльності з додавання вартості або чим більша ефективність використання своїх переваг власності (для уникнення потенційного витоку знань), тим імовірніше, що фірма віддасть перевагу інтерналізації своєї іноземної діяльності з додавання вартості.

Однією з важливих контекстуальних змінних, яка формує рішення ТНК, є мотиви інтернаціоналізації своєї діяльності. У своїй роботі Даннінг (1993 р.) запропонував чотири основні мотиви, що спонукають фірми брати участь у закордонних видах діяльності, а саме: (1) пошук ринку, (2) пошук ресурсів, (3) пошук ефективності та (4) пошук стратегічних активів. Коротко обговорюючи ці мотиви, фірми з мотивами пошуку ринку інвестують у певну країну чи регіон, щоб постачати товари чи послуги або для використання чи

просування нових ринків, або для підтримки чи захисту існуючих ринків. Фірми, які шукають ресурси, як правило, інвестують за кордоном, щоб отримати доступ до певних і конкретних ресурсів вищої якості за нижчою реальною ціною, ніж можна було б отримати в їхній країні. До таких ресурсів належать не тільки природні ресурси (наприклад, мінерали, метали тощо) і сільськогосподарська продукція (наприклад, каучук, цукор тощо), але й дешева та добре мотивована некваліфікована або напівкваліфікована праця. Інвестиції з мотивами пошуку ефективності спрямовані на раціоналізацію портфеля встановлених (іноземних) інвестицій таким чином, щоб фірма-інвестор могла отримати вигоду від спільного управління територіально розпорошеною діяльністю, включаючи економію за рахунок масштабу та обсягу, диверсифікацію ризиків та більш ефективний розподіл праці. Нарешті, мотивація стратегічного пошуку активів ПП пов'язана зі збільшенням глобального портфеля матеріальних активів і людських компетенцій інвестиційних компаній на основі довгострокових стратегічних цілей, які, на їхню думку, зміцнять (або принаймні збережуть) їхні конкурентні переваги, або послаблять своїх конкурентів.

Глобалізація суттєво змінила діловий світ за останні три десятиліття. Як багато обговорюється в літературі про глобалізацію, збільшення інтенсивності та поширення транскордонної діяльності частково пояснюється скороченням економічної дистанції, нижчими трансакційними витратами та фактичною економічною інтеграцією. Багатонаціональні підприємства активно реагують на можливості, які відкриває глобалізація, і дедалі частіше впроваджують нові організаційні форми для взаємодії з іноземними ринками та способи організації своїх внутрішніх ієрархій як у межах компанії, так і за її межами. Це мало значні наслідки для теорії ТНК. Класичні мотиви, запропоновані Даннінгом (1993 р.), були дедуктивними і спочатку мали на меті бути доповненням до еkleктичної парадигми, а не як окремий теоретичний прийом. Ці мотиви зазвичай називають мотивами «ПП», і Даннінг посилається на «іноземне виробництво», а не на «іноземну діяльність», тому що вчені того часу були

зацікавлені в розумінні феномену ПП, основною новизною якого (на відміну від торгівлі) були інтернаціоналізація виробництва, з акцентом на вихід на ринок, а не на консолідацію чи розширення ринку. ПП надавали перевагу, де це було можливо, за винятком інших видів. Останні кілька десятиліть показали, що ПП не обов'язково є кращим варіантом, за допомогою якого фірми отримують доступ до ринків, ресурсів і активів або досягають більшої ефективності. ТНК також інтернаціоналізуються у відповідь на невідповідність інституційним умовам рідної країни, а також щоб уникнути інституційних пустот у своїй рідній країні. Зростання діяльності ТНК у сфері послуг також збільшило потребу приділяти пильнішу увагу інвестиціям, що підтримують фінансування.

Альтернативна модель Куерво-Казурри, Нарули та Уна (2015 р.) запропонувала теоретично керовану класифікацію, яка базується на висновках поведінкової економіки. Ця класифікація мотивів інтернаціоналізації включає «класичні» мотиви, водночас забезпечуючи концептуальну строгість. Компанії керуються чотирма імперативами: (1) більший продаж, (2) краща купівля, (3) модернізація та (4) вихід. Мотив «більшого продажу» представляє рішення про міжнародне розширення для використання наявних ресурсів і можливостей фірми та отримання кращих умов у країні перебування (тобто доступу до більшого ринку) для отримання додаткових доходів і прибутку. Мотив «краща купівля» втілює зовнішню експансію з метою зниження витрат. Мотив «модернізація» представляє стратегічне рішення досліджувати нові ресурси та можливості за кордоном, які можуть допомогти фірмі збільшити свій портфель активів. Мотив «виходу» відображає експансію за кордон, щоб подолати погані умови рідної країни. ТНК перейшли від ієрархічно керованих організацій з дочірніми компаніями, які виконують уповноважені ролі, до диференційованих «мережових» організацій, де філії не обов'язково є дочірніми у своїх стосунках із головним офісом. Крім того, іноземні філії можуть контролювати ідіосинкратичні набори компетенцій у місцях перебування, які можуть або не можуть збігатися з компетенціями інших суб'єктів у межах ТНК.

1.2. Корпоративна відповідальність і навколишнє середовище в системі сучасних викликів світової економіки

ТНК повинні в рамках законів, нормативних актів та адміністративної практики в країнах, в яких вони працюють, а також з урахуванням відповідних міжнародних угод, принципів, цілей і стандартів належним чином враховувати необхідність захисту навколишнього середовища, здоров'я населення та безпеки та загалом здійснювати свою діяльність таким чином, щоб сприяти досягненню ширшої мети сталого розвитку. Зокрема, підприємства повинні створити та підтримувати систему управління навколишнім середовищем, відповідну підприємству, включаючи: а) збір та оцінка адекватної та своєчасної інформації щодо впливу їхньої діяльності на довкілля, здоров'я та безпеку; б) встановлення вимірюваних цілей і, у відповідних випадках, цільових показників для покращення екологічної ефективності, включаючи періодичний перегляд актуальності цих цілей; і в) регулярний моніторинг і перевірка прогресу в досягненні цілей або завдань з охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки.

Варто брати до уваги питання щодо вартості, ділової конфіденційності та захисту прав інтелектуальної власності: а) надавати громадськості та працівникам адекватну та своєчасну інформацію про потенційний вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище, здоров'я та безпеку, яка може включати звітування про прогрес у покращенні екологічних показників; б) брати участь у адекватному та своєчасному спілкуванні та консультаціях із громадами, яких безпосередньо стосуються політика підприємства щодо навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки та їх впровадження. Також необхідно оцінювати та розглядати під час прийняття рішень передбачуваний вплив на навколишнє середовище, здоров'я та безпеку, пов'язаний із процесами, товарами та послугами підприємства протягом їх повного життєвого циклу. Якщо ця запропонована діяльність може мати значний вплив на навколишнє середовище, здоров'я чи безпеку, і якщо вона є

предметом рішення компетентного органу, потрібно підготувати відповідну оцінку впливу на навколишнє середовище.

Відповідно до науково-технічного розуміння ризиків, якщо існують загрози серйозної шкоди навколишньому середовищу, беручи також до уваги здоров'я та безпеку людей, не використовувати відсутність повної наукової визначеності як причину для відкладення економічно ефективних заходів щоб запобігти або мінімізувати таку шкоду. Варто підтримувати плани дій у надзвичайних ситуаціях для запобігання, пом'якшення та контролю серйозної шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю внаслідок їх діяльності, включаючи аварії та надзвичайні ситуації; та механізми негайного повідомлення компетентних органів. Окрім цього варто постійно прагнути покращити екологічну ефективність компанії, заохочувати, де це доцільно, таку діяльність, як: а) запровадження технологій та операційних процедур у всіх частинах підприємства, які відображають стандарти щодо екологічних показників у найкращій частині підприємства; б) розробка та надання продуктів або послуг, які не мають надмірного впливу на навколишнє середовище; безпечні при використанні за призначенням; ефективно споживають енергію та природні ресурси; можна повторно використати, переробити або безпечно утилізувати; в) сприяння вищому рівню обізнаності споживачів щодо екологічних наслідків використання продукції та послуг підприємства; г) дослідження шляхів покращення екологічних показників підприємства в довгостроковій перспективі.

Слід забезпечити адекватну освіту та підготовку працівників з питань здоров'я та безпеки навколишнього середовища, включаючи поводження з небезпечними матеріалами та запобігання екологічним аваріям, а також більш загальні сфери управління навколишнім середовищем, такі як процедури оцінки впливу на навколишнє середовище, зв'язки з громадськістю та екологічні технології. Потрібно сприяти розробці екологічно значущої та економічно ефективної державної політики, наприклад, шляхом партнерства чи ініціатив, які посилять екологічну обізнаність та захист.

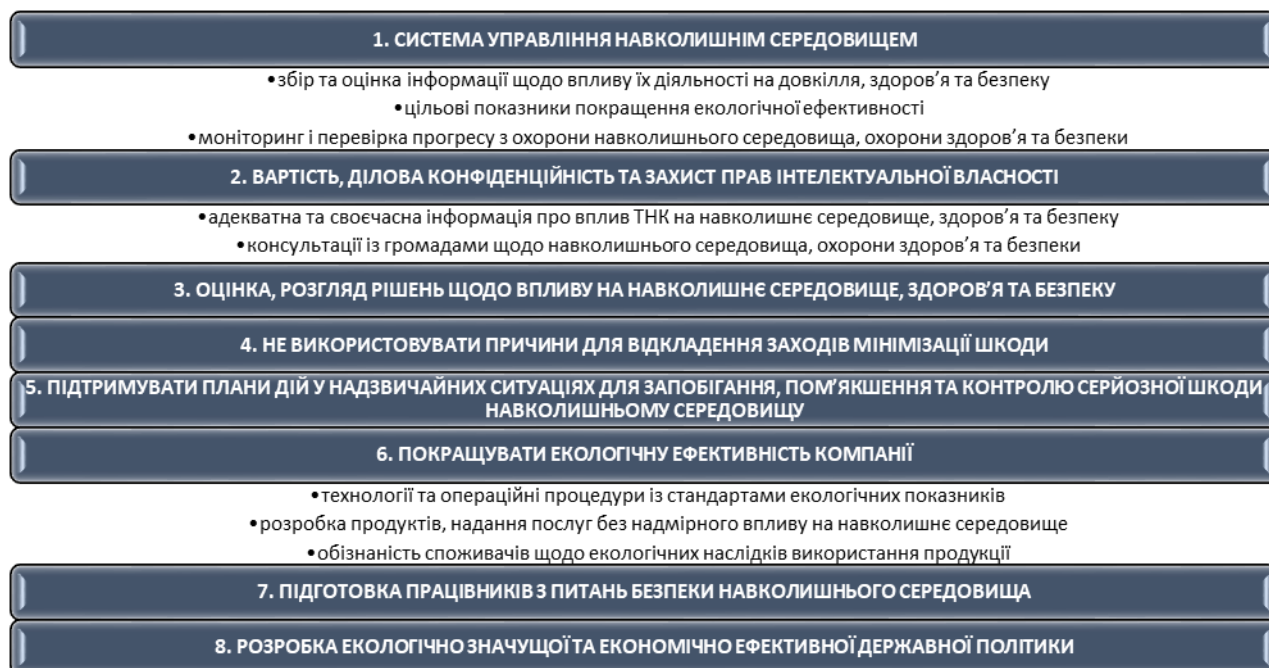

Рис. 1.2. Корпоративна відповідальність і навколишнє середовище в системі сучасних викликів світової економіки

Більшість підприємств вважають у власних інтересах мінімізацію тих аспектів своєї діяльності, які можуть мати негативний вплив на навколишнє середовище. Окрім своїх особистих етичних поглядів, власники компаній мають враховувати інтереси зацікавлених сторін. У багатьох країнах суспільство очікує, що компанії вживатимуть заходів для захисту навколишнього середовища понад законодавчі норми. Корпоративна відповідальність може коштувати часу та грошей, але дослідження незмінно показують, що поліпшення навколишнього середовища йде рука об руку з ростом і доходами вище середнього. Деякі з переваг, які отримали підприємства:

- *Покращення ефективності бізнесу.* Використання інструментів управління навколишнім середовищем веде до кращого загального управління бізнесом, включаючи покращення операційної ефективності та продуктивності. Вони включають мінімізацію відходів і запобігання забрудненню; зменшення кількості аварій; менші витрати на очищення; і зменшена відповідальність. На технологічно розвинутих підприємствах підвищення ефективності бізнесу

також має довгостроковий вимір. Зусилля щодо захисту навколишнього середовища часто поєднуються з пошуком нових технологій, які можуть підвищити прибутковість завдяки перевагам «перших конкурентів».

- *Отримання доступу до ринку.* Деякі компанії вирішили застосувати екологічні інструменти (особливо перевірені сертифікованою третьою стороною), щоб розширити свій доступ до певного ринку, де підприємства повинні працювати відповідно до певних екологічних стандартів. Крім того, все більше великих МНК вимагають від своїх постачальників сертифікованої системи екологічного менеджменту.

- *Спілкування із зацікавленими сторонами.* Впровадження екологічних інструментів забезпечує «репутаційні переваги», повідомляючи клієнтам, інвесторам і громадянському суспільству про прихильність належній практиці. Його також можна використовувати для покращення відносин із державними регуляторами, надаючи впевненість у тому, що компанія докладася серйозних зусиль для дотримання вимог або виходу за рамки зобов'язань із дотримання.

Однак, щоб отримати ці переваги, підприємствам необхідно подолати перешкоди, починаючи від прямих витрат і закінчуючи організаційними проблемами. Деякі з найпоширеніших викликів:

- *Сприйняття екологічних інструментів як центру витрат, а не як засобу підвищення прибутку.* Таке сприйняття широко поширене, і керівників і співробітників необхідно переконати, що зусилля з охорони навколишнього середовища є чистою вигодою, а не чистими витратами.

- *Інертність керівництва та співробітників; недосвідченість і культура компанії.* Впровадження екологічних інструментів є інновацією в управлінні бізнесом. Як і всі інновації, це може сповільнюватися організаційною інертністю та відсутністю досвіду. Позитивна «культура навчання» може надати велику допомогу; деякі компанії є більш адаптивними та більш здатними до інновацій, ніж інші. Структура управлінських обов'язків також може відігравати певну роль – не в останню чергу ступінь інтеграції відповідальності за екологічні зусилля з іншими основними цілями.

— *Ізоляція екологічних підрозділів.* Впровадження екологічних інструментів часто потребує подолання традиційної розділеності структури управління. Практики управління навколишнім середовищем рідко є успішними, якщо менеджери з охорони навколишнього середовища не мають можливості впливати на інші ключові відділи підприємства.

Одним із способів для підприємств покращити свою екологічну ефективність є впровадження Рекомендацій ОЕСР для багатонаціональних підприємств. Компанії, яка бажає впровадити вісім рекомендацій розділу Керівництва про навколишнє середовище, потрібно буде перевести їх у конкретні управлінські підходи. Роблячи це, він може обрати впровадження одного чи кількох із зростаючої кількості готових інструментів управління навколишнім середовищем, звітності та інформаційних кодексів, галузевих настанов і рекомендацій. Іншим варіантом є розробка компанією індивідуальних підходів відповідно до її конкретних потреб.

До практичної реалізації рекомендацій, корпоративних інструментів та підходів відноситься:

1. *Системи екологічного менеджменту.* Підприємства повинні створити та підтримувати систему управління навколишнім середовищем, що відповідає потребам підприємства, включаючи: (а) збір та оцінка адекватної та своєчасної інформації щодо впливу їх діяльності на навколишнє середовище, здоров'я та безпеку; (б) встановлення вимірюваних цілей і, у відповідних випадках, цільових показників для покращення екологічної ефективності, включаючи періодичний перегляд актуальності цих цілей; і (в) регулярний моніторинг і перевірка прогресу в досягненні цілей або завдань з охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки. Загальна мета системи управління навколишнім середовищем (EMS) полягає в тому, щоб допомогти організації досягти її екологічних цілей шляхом постійного контролю її операцій, так само як внутрішній контроль бухгалтерського обліку забезпечує внутрішню гарантію того, що системи управління фінансами функціонують добре. Якими б не були конкретні цілі, припущення, що стоїть за впровадженням EMS, полягає

в тому, що краще управління навколишнім середовищем покращить загальну ефективність бізнесу.

EMS не базується на прийнятті єдиних стандартів або контрольних показників. Натомість кожна організація адаптує вихідну точку, дизайн і зміст своєї EMS відповідно до своїх власних прагнень, бізнес-цілей, можливостей і досвіду. Однак зростає консенсус щодо того, що EMS зазвичай має охоплювати ключові елементи, які часто називають «плануванням-виконанням-перевіркою-поліпшенням». Це: провести початкову екологічну експертизу; визначити екологічну політику; розробити план екологічних заходів і визначити екологічну відповідальність; розробити внутрішні інформаційні та навчальні курси; аудит системи екологічного менеджменту та проведення огляду екологічного менеджменту.

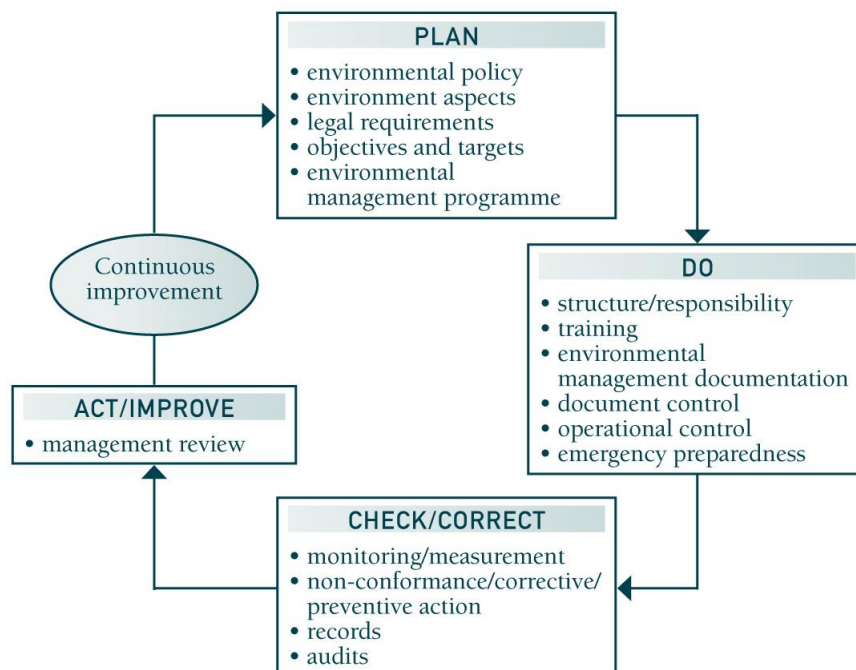

Рис. 1.3. Метод EMS: План-Виконання-Перевірка-Покращення

Компанії мають на вибір багато операційно різних типів EMS. На практиці більшість EMS діляться на дві широкі категорії: «зовнішньо сертифіковані» та «керовані продуктивністю». Перші розроблені, зокрема, з метою відповідності вимогам до сертифікації. Останні розроблені відповідно до

конкретних операційних вимог компанії-реалізатора, як правило, з конкретною метою надання цій компанії конкурентної переваги. Нарешті, галузеві EMS також з'являються як спосіб подальшого підвищення продуктивності шляхом розробки шаблонів, призначених для вирішення конкретних галузевих впливів на навколишнє середовище.

Зовнішня сертифікація EMS. ISO 14001. Розроблений під егідою Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), ISO 14001 є основним міжнародним стандартом для дизайну та змісту EMS. Цей стандарт є частиною «сімейства» ISO 14000, набору загальних інструментів для розробки, впровадження, підтримки та оцінки екологічної політики та цілей. Сімейство містить стандарти для систем екологічного менеджменту, екологічного аудиту, екологічної ефективності, оцінки, екологічного маркування та оцінки життєвого циклу.

EMAS. Схема екологічного менеджменту та аудиту Європейського Союзу (EMAS) є інструментом управління для компаній та інших організацій, що працюють у Європейському Союзі та Європейській економічній зоні. EMAS надає компаніям можливість отримати зовнішню «печатку схвалення», пов'язану з реєстрацією в EMAS. Для цього компанія повинна відповідати шести вимогам: провести екологічну експертизу своєї діяльності; налагодити систему екологічного менеджменту; провести екологічний аудит; надати звіт про екологічну ефективність; перевірити більшість вищевказаного за допомогою акредитованого верифікатора EMAS; і оприлюднити екологічну експертизу, EMS, процедуру аудиту та звіт про екологічну ефективність. Системи управління навколишнім середовищем, які вимагає EMAS для виконання другої вимоги, не відрізняються від тих, що необхідні для ISO 14001. Проте дві вимоги EMAS – надання заяви про екологічну ефективність та оприлюднення інформації – не вимагаються ISO 14001.

EMS на основі продуктивності. Спеціалізована EMS ідеально інтегрована з основними бізнес-практиками, включаючи стратегічне планування та інвестиції, фінансовий менеджмент, розробку продукту та маркетинг за повної

підтримки вищого керівництва. EMS на основі продуктивності не є антитезою системам на основі ISO; ISO 14001 у багатьох випадках виступає основою для EMS, орієнтованої на продуктивність. Тривають спроби стандартизації адаптованих систем. У США Багатодержавна робоча група з питань екологічної ефективності (MSWG) розробила рекомендації щодо «Зовнішньої цінності EMS» на основі ефективності. Її мета полягає в тому, щоб підвищити впевненість зацікавлених сторін у тому, що впровадження EMS забезпечує очікуваний приріст продуктивності. У ньому наголошується та надається вказівка щодо трьох ключових компонентів: досягнення та підтримка правової відповідності нормам охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки; залучення зовнішніх стейкхолдерів; та прозорість зовнішніх комунікацій.

Спеціальна для сектору EMS. Хімічний сектор. Однією з найвідоміших галузевих систем швидкої допомоги є ініціатива «Відповідальний догляд» світової хімічної промисловості. Responsible Care впроваджується в 47 країнах членами Міжнародної ради хімічних асоціацій (ICCA). Керівні принципи відповідального ставлення передбачають «постійний прогрес до бачення відсутності нещасних випадків, травм або шкоди навколишньому середовищу», а також «публічне звітування про наші глобальні результати в галузі охорони здоров'я, безпеки та навколишнього середовища». У початковому баченні члени Responsible Care керувалися шістьма кодексами поведінки та 106 практиками управління, які охоплювали обізнаність громади та реагування; розподіл; здоров'я та безпека працівників; запобігання забрудненню; безпека процесу; і управління продуктом. У спробі вийти за межі Кодексів до EMS, орієнтованої на продуктивність, Американська хімічна рада розробила Responsible Care 14001, систему управління відповідальним доглядом (RCMS). RCMS базується на порівняльному передовому досвіді провідних компаній приватного сектора; ініціативи, розроблені через Глобальну ініціативу управління навколишнім середовищем, ISO та інші органи; і вимоги національних регуляторних органів.

Фінансова ініціатива UNEP залучає широкий спектр фінансових установ до конструктивного діалогу про зв'язок між економічним розвитком, захистом навколишнього середовища та сталим розвитком. Фінансова ініціатива сприяє інтеграції екологічних міркувань у всі аспекти діяльності та послуг фінансового сектора. Другорядною метою є сприяння інвестиціям приватного сектора в екологічно безпечні технології та послуги. Іншою ініціативою у фінансовому секторі є «Принципи екватора», добровільний набір керівних принципів, розроблений групою банків із семи країн для управління соціальними та екологічними проблемами, пов'язаними з фінансуванням проектів розвитку. Принципи застосовуються до фінансування проектів у всіх галузях промисловості, включаючи гірничодобувну, нафтогазову та лісову промисловість.

Висновки до розділу 1

Транснаціональні підприємства знаходяться в центрі втілення глобалізації і вважаються одними з найвпливовіших учасників глобальної економіки. Зміна визначення ТНК свідчить про його швидку еволюцію: ТНК наразі розглядається як підприємство, яке бере участь у прямих іноземних інвестиціях і володіє або, певним чином, контролює діяльність з доданою вартістю в більш ніж одній країні, що відходить від власності як обов'язкової умови. Теорія інтерналізації, по суті, пояснює, чому фірма організовує свою транскордонну діяльність із створення доданої вартості через «ієрархії», а не ринковий механізм. Однією з важливих контекстуальних змінних, яка формує рішення ТНК, є мотиви, що спонукають фірми брати участь у закордонних видах діяльності, а саме: пошук ринку, пошук ресурсів, пошук ефективності та пошук стратегічних активів. Альтернативна модель передбачає, що компанії керуються такими чотирма імперативами: більший продаж, краща купівля, модернізація та вихід.

ТНК повинні в рамках законів, нормативних актів та адміністративної практики в країнах, в яких вони працюють, а також з урахуванням відповідних

міжнародних угод, принципів, цілей і стандартів належним чином враховувати необхідність захисту навколишнього середовища, здоров'я населення та безпеки та загалом здійснювати свою діяльність таким чином, щоб сприяти досягненню ширшої мети сталого розвитку. Більшість підприємств вважають у власних інтересах мінімізацію тих аспектів своєї діяльності, які можуть мати негативний вплив на навколишнє середовище. Окрім своїх особистих етичних поглядів, власники компаній мають враховувати інтереси зацікавлених сторін. У багатьох країнах суспільство очікує, що компанії вживатимуть заходів для захисту навколишнього середовища понад законодавчі норми. Корпоративна відповідальність може коштувати часу та грошей, але дослідження незмінно показують, що поліпшення навколишнього середовища йде рука об руку з ростом і доходами вище середнього.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДЕТЕРМІНАНТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ

2.1. Оцінка детермінант екологічної політики на глобальних ринках

Політики спочатку зосереджувалися на декарбонізації енергетичного сектора. З огляду на те, що все більше країн оголошують цілі щодо нульового чистого викиду, існує термінова необхідність скоротити всі викиди CO₂, включно з секторами кінцевого споживання. Серед цих секторів промисловість є найбільшим джерелом прямих і непрямих викидів CO₂. Наприкінці 2019 року промисловість відповідала за 15 гігатонн (Гт) загальних викидів CO₂, пов'язаних з енергетикою та процесами, тобто 40% світових викидів CO₂. На прямі викиди припадає близько 40% цих викидів (6,2 Гт). Додаткові 2,8 Гт технологічних викидів походять від виробництва аміаку, цементу, чавуну/сталі та алюмінію. Нарешті, ще 40% походять від непрямих викидів у виробництві електроенергії та централізованого тепла (6,0 Гт). Вони виключають викиди від промислового використання продукції (наприклад, вивільнення вуглецю внаслідок використання розчинників) і обробки відходів (наприклад, вивільнення вуглецю, що зберігається під час спалювання пластмаси в кінці терміну служби), а також інші непрямі викиди, що розглядаються. Близько 62% загального кінцевого споживання енергії та сировини в секторі надходить від палива для виробництва технологічної енергії у формі гарячої води, пари або прямого тепла та використання централізованого опалення. Ще 21% споживається як електроенергія для роботи систем двигуна та для таких процесів, як плавка, електроліз та електричне нагрівання. Решта 17% відповідають використанню викопного палива як сировини у виробництві хімічних речовин і полімерів.

Стрімке зростання попиту на енергію та сировину в секторі переважно залежить від викопного палива, незважаючи на багаторічну політику енергоефективності та ефективності використання ресурсів. Це насторожило політиків і змусило їх розширити свої пріоритети для переходу сектору на

зменшення енергетичного сліду. Інтерес кліматичної політики значно розширився, щоб охопити галузеві викиди, завдяки посиленню зусиль Міжурядової групи експертів зі зміни клімату і викликаним відкриттям нових чистих нульових викидів сценарії, розроблені міжурядовими організаціями, такими як Міжнародне енергетичне агентство та Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії. Важливість переходу галузі також стала більш помітною в контексті Цілей сталого розвитку, оскільки вона створює позитивні взаємозв'язки між сьомою Ціллю сталого розвитку щодо «енергетики» та іншими цілями, такими як «гідна праця та економічне зростання» (Ціль 8), «промисловість, інновації та інфраструктура» (ціль 9) і «відповідальне виробництво та споживання» (ціль 12).

Крім того, механізм коригування кордонів вуглецю (СВАМ), який планується запровадити в рамках Зеленої угоди Європейського Союзу (ЄС) до кінця 2023 року, потенційно підвищить ціни на вуглецеві товари, імпортовані до ЄС. Це особливо торкнеться країн, які виробляють товари з високим викидом вуглецю, а також тих, які експортують великі обсяги до ЄС, і цей баланс може змінитися в майбутньому, оскільки експорт з Росії до ЄС потенційно скоротиться через поточні санкції (див. рис. 2.1). Цей ризик поставив на порядок денний багатьох промислових компаній із країн поза ЄС, які експортують товари до ЄС, і ще раз підкреслив важливість для тих країн, які вже багато років розробляють стратегії декарбонізації, таких як Китай, Японія та Республіка Корея. Компанії розширюють свої дослідження щодо стратегій декарбонізації своєї діяльності, починаючи від незначних результатів, таких як енергоефективність, до переходу від використання палива на електрику, використання зеленого водню та інших проривних варіантів та інтеграції виробничих процесів із використанням і зберіганням вуглецю (CCUS). Одним із способів зменшити цей ризик для енергоємних операцій є переміщення виробничих підприємств у райони з недорогими відновлюваними джерелами енергії. Іншим є власне виробництво або корпоративне постачання відновлюваної енергії за допомогою довгострокових контрактів, які можуть

допомогти компаніям зменшити свій вуглецевий слід і підвищити стійкість до нестабільності цін. З підвищенням конкурентоспроможності відновлюваних джерел енергії та розвитком ринків екологічно чистих продуктів і рішень це також може допомогти компаніям забезпечити конкурентну перевагу.

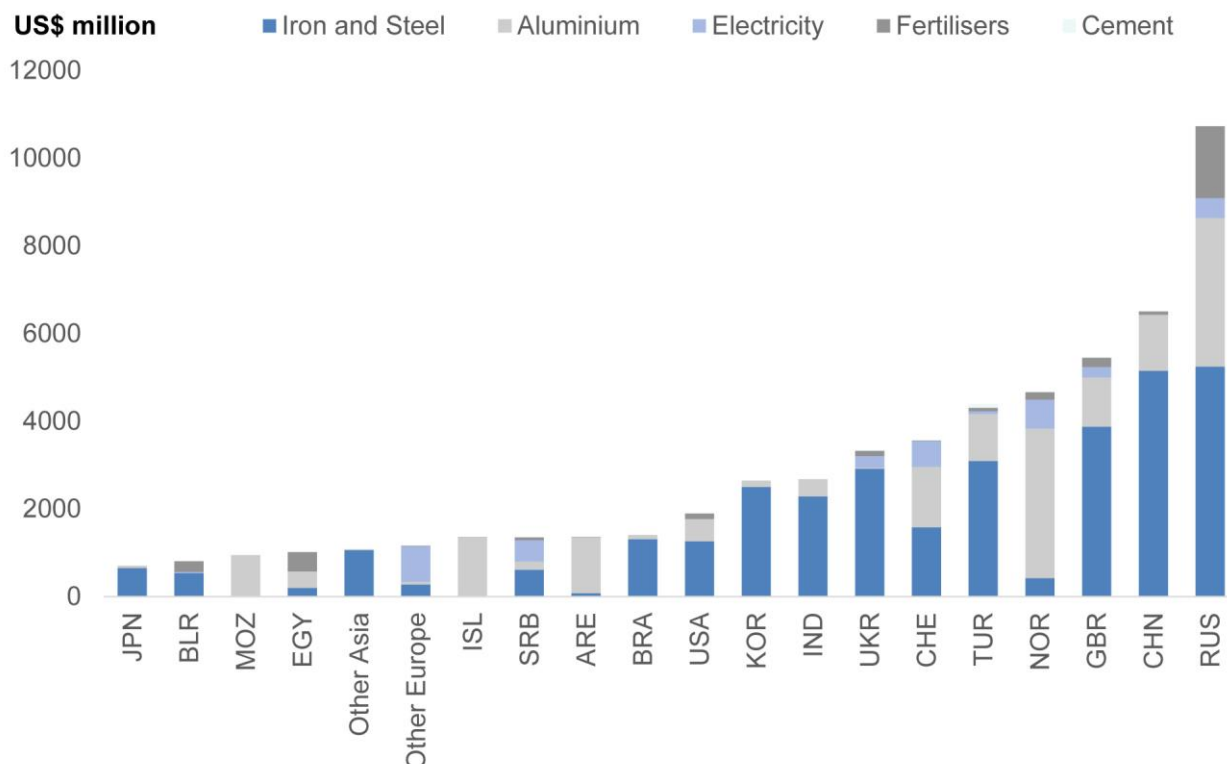

Рис. 2.1. Розподіл джерел імпорту за країнами та секторами до Європейського Союзу, 2015-2020

Незважаючи на зростаюче розуміння важливості низьковуглецевої промисловості, політика все ще недостатньо наголошує на нагальній необхідності переходу. Згідно з останньою версією узагальненого звіту про національно визначені внески (NDCs), підготовленого Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (UNFCCC), лише 39% країн називають промисловість саме пріоритетною сферою (насамперед мінеральна промисловість і перехресна – технології різання) серед усіх внутрішніх заходів пом'якшення. Промисловість залишається сектором, який згадується найменше в НДЦ. Однак частка могла б бути вищою, якби зосереджувалися лише на промислово розвинених країнах. Змінна політична економія створює нові рушійні сили для переходу промисловості. Енергетична криза, з якою світ зіткнувся з початку

2022 року, підкреслила важливість покращення енергетичної безпеки. Безперервне та недороге постачання енергії має важливе значення для промисловості, щоб підтримувати свою конкурентоспроможність і гарантувати, що ланцюги постачання матеріалів будуть підтримуватися з найменшими витратами для суспільства. У той же час перехід промисловості на технології з низьким вмістом вуглецю стає взаємопов'язаним із дискусією про справедливий перехід у створенні кращого розуміння того, як цей перехід може принести користь працівникам у ланцюзі постачання галузей промисловості, забезпечуючи висококваліфіковані, безпечніші та захищені робочі місця.

Разом на 137 країн, які перебувають у процесі розробки цілі чистого нуля, припадає понад 90% світового валового внутрішнього продукту (ВВП) і майже 90% світових викидів CO₂. Станом на січень 2022 року 13 країн законодавчо встановили цільові показники чистого нуля, а ще три запропонували законодавство. Ще 46 країн встановили бачення чистого нуля в політичних документах, а багато інших обговорюють свої цілі. Крім того, понад 3000 компаній взяли на себе подібні зобов'язання досягти чистого нуля в рамках кампанії ООН «Гонка до нуля». У всьому світі 43% компаній, зареєстрованих на світовій біржі, узгоджують свою стратегію, щоб розвивати шляхи, які відповідають обмеженню глобального підвищення середньої температури поверхні до 2°C. Менш ніж 10% зареєстрованих на біржі компаній погоджуються з підвищенням температури на 1,5°C, виміряним за тією ж методологією. Розробка цільових показників чистого нуля на рівні країни та компанії є багатообіцяючим кроком для запобігання глобальній кліматичній катастрофі, але не зовсім зрозуміло, як країни та компанії керуватимуть цим переходом, які технологічні варіанти вони застосовуватимуть та які джерела та інструменти фінансуватимуть цей перехід. Шляхи мають бути технологічно нейтральними та зосередженими на кліматичних та соціальних результатах. У світлі стрімко з'являються цілі чистого нуля відповідно до цілей Паризької угоди світовий промисловий сектор може використовувати численні технології з низьким вмістом вуглецю та бізнес-можливості для свого переходу.

П'ять технологічних рішень високого рівня можуть вивести сектор на шлях нульових викидів, де нові технології відіграватимуть вирішальну роль:

- підвищення енергоефективності виробничого процесу шляхом впровадження найкращих практик, операційних стратегій, а також проривів;
- заміна використання викопного палива для генерації технологічного тепла прямим використанням відновлюваних джерел енергії, включаючи електрифікацію на основі відновлюваних джерел енергії та переведення енергопостачання на відновлювані джерела енергії;
- перехід на біомасу та синтетичну сировину на основі низьковуглецевого водню та CO₂;
- перехід до циркулярної економіки шляхом збільшення повторного використання і переробки та зменшення попиту;
- декарбонізація виробничих процесів шляхом використання та зберігання вуглецю.

Проблема переходу стає реальністю в країнах з економікою, що розвивається, і в країнах, що розвиваються. Згідно з рисунком 2.2, виробництво сталі та цементу, яке протягом останніх десятиліть було переміщено з сучасних розвинутих економік до Китаю, тепер переміститься до Індії та інших країн з економікою, що розвивається, головним чином у країнах Азії, Африки, Латинської Америки та Карибського басейну, що розвиваються. Першим рушієм зростання промислового виробництва є економічне зростання країн, які потребують виробництва сталі, цементу та інших матеріалів для свого розвитку. Крім того, для товарів, що продаються на міжнародному ринку, таких як сталь, глобальна торгівля може створити економічні можливості для перенесення виробництва з індустріалізованих країн до країн, що розвиваються, і країн з економікою, що розвивається, з менш суворими правилами ведення бізнесу, дешевою робочою силою, доступністю дешевого палива та сировини. Однак переміщення галузей промисловості в країни з більш м'якими рамками політики, що називається витоком вуглецю, може мати глобальний негативний

вплив на викиди вуглецю. Ці наслідки необхідно розуміти в кожному конкретному випадку, оскільки найкращі рівні досягаються в країнах з економікою, що розвивається, і в країнах, що розвиваються, оскільки їхні активи, як правило, молодші. Наприклад, цементна промисловість Індії та заводи з виплавки первинного алюмінію в Китаї є одними з найефективніших у світі. У той же час важливо враховувати можливі відмінності в політичних амбіціях між секторами в певній країні. Хоча можна очікувати, що переміщення промисловості з однієї країни в іншу через сувору кліматичну політику зменшить загальні викиди в цій країні, загальний баланс може залишитися незмінним, якщо буде менш сувору кліматична політика в непромислових секторах, таких як енергетика та транспорт.

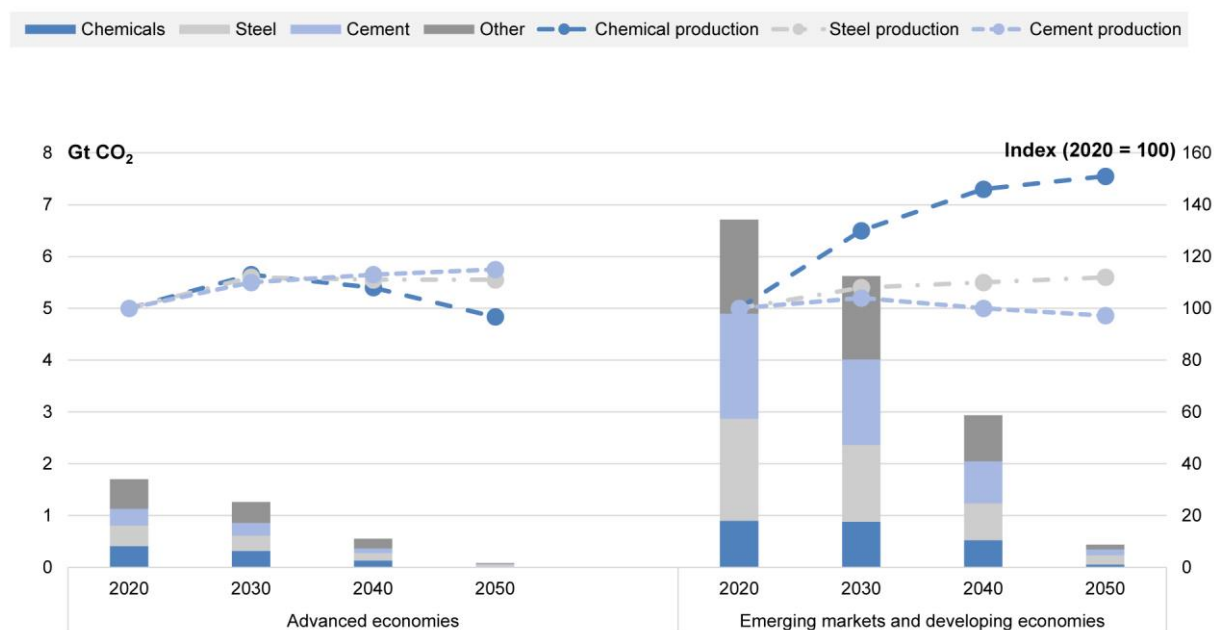

Рис. 2.2. Глобальне виробництво матеріалів і викиди CO₂ від промисловості за підгалуззями за сценарієм чистих нульових викидів

Цей зсув, викликаний зростанням і динамікою світової торгівлі, створює можливість для глобальної зміни галузі. Просування найкращих доступних технологій уже пропонує значні можливості для енергозбереження на існуючих виробничих підприємствах. Крім того, у міру створення нових виробничих потужностей у країнах, що розвиваються, з'являється можливість змінити тенденцію та інвестувати в технології чистішого виробництва для нових

інвестицій. Велика доступність відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна енергія, а також стає постачання біомаси та геотермальної енергії, може сприяти подальшому переходу до нульової чистої енергії через їх пряме використання для виробництва технологічного тепла, інтегрованого з процесами CCUS або як сировини для виробництва зелений водень. Справді, промислові процеси та необхідні технології з низьким вмістом вуглецю для чистих нульових викидів мають різні характеристики в різних країнах, у тому числі через причини власності компаній, інвестиційне середовище та чинники політики, які значно відрізняються.

Вибір місця також визначатиме нові оптимальні рішення для глобальних ланцюгів постачання. Наприклад, напівпродукти та проміжні продукти з більшою кількістю викидів можна виробляти в регіонах із відповідними геологічними характеристиками для уловлювання та зберігання вуглецю або доступністю дешевої відновлюваної енергії. Наступний етап переробки може бути в інших місцях, які пропонують інші виробничі переваги для переходу промисловості з низьким рівнем викидів вуглецю. Перехід від лінійної до циркулярної економіки завдяки переробці, повторному використанню та розробці більш ефективного використання матеріалів буде критично важливим для переходу промисловості. Подібні концепції дематеріалізації та промислової екології використовувалися в минулому для визначення цієї концепції. Усунення відходів продукції та потреби в первинних матеріалах може значно заощадити на потребах промисловості в енергії та викидах CO₂, тоді як це вимагатиме значних інвестицій та планування інфраструктури та сприятливої логістики. Збільшення використання біомаси як сировини та палива для виробництва тепла може призвести до впливу на навколишнє середовище та збільшення землекористування, якщо постачання є нестабільним. Енергозбереження може призвести до ефекту відскоку, який може частково компенсувати економію енергії та подальші уникнення викидів CO₂ через нове використання енергії для додаткового промислового виробництва.

2.2. Аналіз тенденцій розвитку екологічної політики в Україні

Першою і найсерйознішою трагедією будь-якого збройного конфлікту є його безпосередні наслідки: кожна війна несе з собою важкий тягар цивільних і військових втрат унаслідок бойових дій. Поряд із жертвами, безпосередньо спричиненими вогнепальною зброєю, є всі ті, хто страждає від непрямих наслідків війни: біженці, які рятуються від війни, зубожіння спірних територій із подальшим зростанням безробіття, недоїдання, рівня смертності та розпаду інституцій та всіх пов'язаних служб – від безпеки до освіти та охорони здоров'я. Незважаючи на меншу увагу, існують також екологічні наслідки, починаючи від забруднення через матеріали, що містяться у зброї, до залишення місць, які самі по собі стають небезпечними. Однак ці непрямі наслідки часто призводять до більшої кількості смертей у довгостроковій перспективі, ніж сама війна, і саме кліматичні та екологічні наслідки будь-якого конфлікту менше висвітлюються в ЗМІ. Відповідно до Індексу екологічної ефективності, ще до початку російського вторгнення в лютому 2022 року Україна мала низькі рейтинги за такими екологічними показниками, як якість повітря, виробництво біорізноманіття та стан екосистеми, тому після війни екологічна ситуація в Україні, ймовірно, буде гіршою, ніж будь-коли. Російська армія завдає ударів по військовій інфраструктурі та містам України. Від пожежі у військовій інфраструктурі великі хмари диму поширилися на цивільні території. Вони складаються з токсичних газів і частинок. Тому використання вибухової зброї в населених пунктах також створює забруднення будівельними матеріалами, включаючи азбест, метали та продукти горіння. Націлювання на ці місця призводить до утворення великої кількості відходів, що може призвести до забруднення ґрунту та ґрунтових вод і, у свою чергу, до проблем зі здоров'ям людей.

У перший день вторгнення гамма-випромінювання в Чорнобильській зоні було приблизно у 28 разів вище річної норми. Це сталося через рух інтенсивного транспорту. В Україні зараз працює 15 ядерних реакторів у 4 різних місцях. Можливо, навіть якщо один реактор буде пошкоджено, ми

побачимо другу Чорнобильську катастрофу. Викинуті уламки та радіація під час атаки можуть поширитися на тисячі кілометрів і призвести до багатьох проблем зі здоров'ям, таких як рак щитовидної залози не лише в Україні, а й у найближчих країнах. Крім того, на Донбасі багато застарілих вугільних шахт. І ці шахти становлять величезну небезпеку для України. Бо коли шахту закривають, її не можна покинути остаточно. Ще є завдання, які необхідно виконати, наприклад воду, яку необхідно безперервно відкачувати, щоб запобігти забрудненню резервуарів важкими металами, такими як ртуть, свинець і миш'як. Війна обмежує ці операції, і це те, що ми бачили ще до вторгнення в 35 різних місцях, тому що проросійським сепаратистам не вистачає волі та ресурсів для проведення ремонтних робіт. Таким чином, шахти запустили, вони затоплені та забруднюють воду, яка повинна служити для пиття та поливу. Україна займає 35% біорізноманіття Європи, тут налічується понад 70 тисяч рідкісних та ендемічних видів флори та фауни. Це, на жаль, могло бути знищено під час цієї війни. 16% території України вкрито лісами, вибухи артилерії, швидше за все, спричинять лісові пожежі, від яких у 2020 році вже вигоріло 20 тисяч гектарів Луганської області. На додаток до цих проблем зброя, використана під час цієї війни, збільшить вуглецевий слід у регіоні. Це заблокує більше парникових газів в атмосферу, що підвищить ризик катастроф, пов'язаних зі зміною клімату, для України.

Але війна є ще й множителем екологічних катастроф за межами України. У Кабулі, столиці Афганістану, де з 1978 року тривають конфлікти, у 2018 році майже 3000 людей померли від хвороб, спричинених забрудненням повітря. Це більше жертв, ніж спровокована війна того ж року. Серед основних причин цього явища є сам конфлікт. Щоб уникнути насильства та бідності, багато афганців покинули сільську місцевість і переїхали до міста, живучи в хаотичних передмістях, де базові послуги дуже погані або взагалі відсутні. Ситуацію погіршує бідність, яка змушує людей грітися, спляючи те, що мають, іноді навіть втомлює. Зрозуміло, що в країні, яка постійно спустошується конфліктами, бракує ресурсів і грошей для побудови здорових

енергетичних систем, не кажучи вже про міські парки, альтернативи стійкої мобільності чи інші заходи для покращення якості повітря. Тим не менш, не тільки цивільне населення страждає від забруднення, спричиненого війною. Стан «синдрому війни в Перській затоці», незвичайний рівень смертності серед американських солдатів, які повернулися з першої війни в Перській затоці, добре відомий. Хоча наукове співтовариство ще не прийшло до одностайної відповіді щодо причин, одна з найбільш широко прийнятих гіпотез полягає в тому, що надмірна смертність принаймні частково спричинена використанням збідненого урану в зброї західної коаліції. Можливість, яка також допоможе пояснити, чому Ірак, країна, яка бере участь у конфлікті, зафіксував одні з найвищих показників лейкемії та лімфоми у світі за останні роки. У той же період інша війна також на європейській землі, Балканська війна, призвела до бомбардування енергетичних і промислових підприємств, з неминучим викидом у навколишнє середовище ртуті, діоксину, аміаку, важких металів і вуглеводнів. Це все канцерогенні речовини.

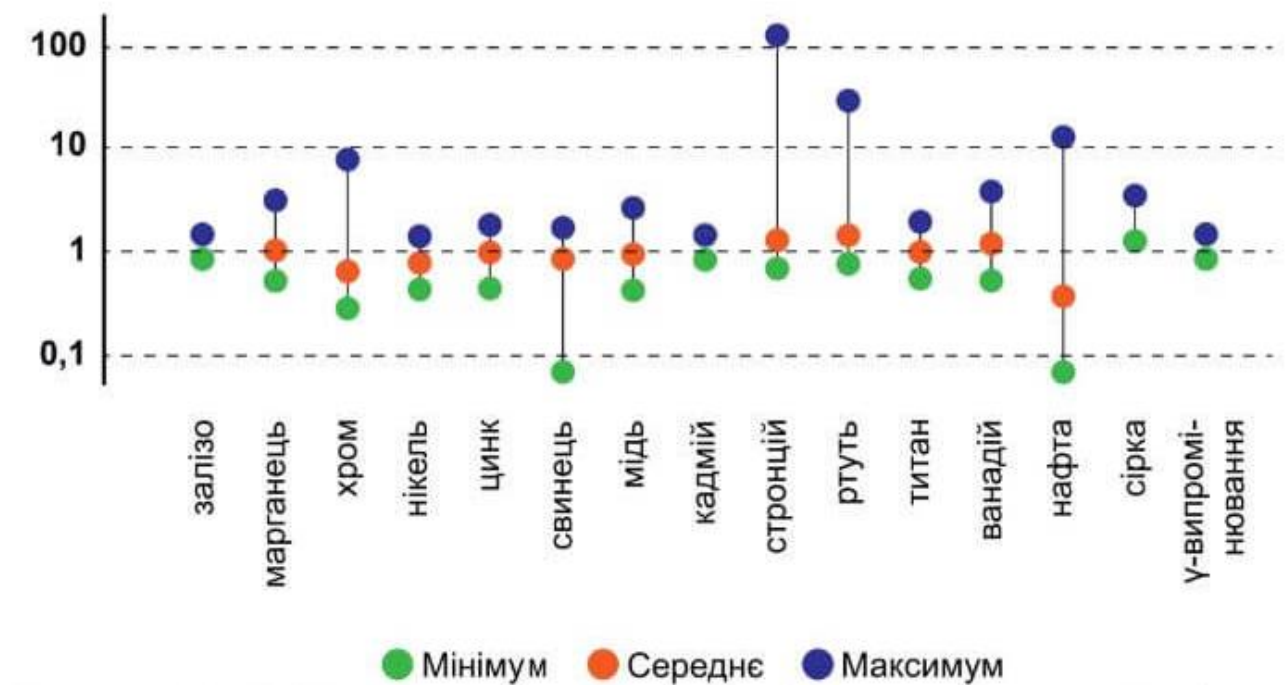

Рис. 2.3. Показники забруднення ґрунтів в Україні в зоні бойових дій

Післявоєнна відбудова буде монументальним завданням і вимагатиме комплексних, добре скоординованих і добре фінансованих зусиль. В Україні

вже створено Національну раду з відновлення після війни, яка готує План післявоєнного відновлення та розвитку України. Розробка Плану базується на чудовій співпраці та інституційній спроможності, продемонстровані українською владою на всіх рівнях, муніципалітетами, підприємствами, а також громадянським суспільством. План післявоєнного відновлення та розвитку розробляється відповідно до принципів зеленої економіки та розвитку з низьким рівнем викидів. Робоча група «Екологічна безпека», яка була створена для розробки пропозицій до Плану, визначила п'ять пріоритетних напрямків: 1) реформування державного екологічного управління; 2) політика пом'якшення клімату та адаптації; 3) екологічна безпека та ефективне управління відходами; 4) стале використання природних ресурсів; 5) збереження природних екосистем, збереження біологічного різноманіття і відновлення та розвиток природоохоронних територій.

План містить короткострокові та довгострокові пріоритети, які відображають внески широкого процесу консультацій із зацікавленими сторонами. Зусилля післявоєнного розвитку справді мають спиратися на відповідальність українських зацікавлених сторін, залучаючи всі відповідні національні та субнаціональні органи влади, експертів та представників бізнес-сектору та громадян. Тісна співпраця та координація з країнами, що надають підтримку, міжнародними організаціями та міжнародними фінансовими установами також необхідні для мобілізації необхідного досвіду та фінансових ресурсів для реконструкції, яка відповідає екологічним пріоритетам, визначеним вище. У короткостроковій перспективі Україна має зосередитися на усуненні та зменшенні безпосередніх ризиків для здоров'я людей та довкілля від наслідків війни. Підготовка та проведення комплексних заходів з очищення навколишнього середовища, особливо пов'язаних із збором, безпечним видаленням і поводженням із величезною кількістю військових та інших відходів, допоможе зменшити безпосередні ризики для здоров'я. У той же час виникне нагальна потреба у відновленні та перебудові більш ефективної екологічної інфраструктури для забезпечення постачання безпечної питної

води, відповідних санітарних умов і належного збору, зберігання та обробки відходів. Існуючі та потенційні впливи на здоров'я людини повинні керуватися пріоритетністю дій.

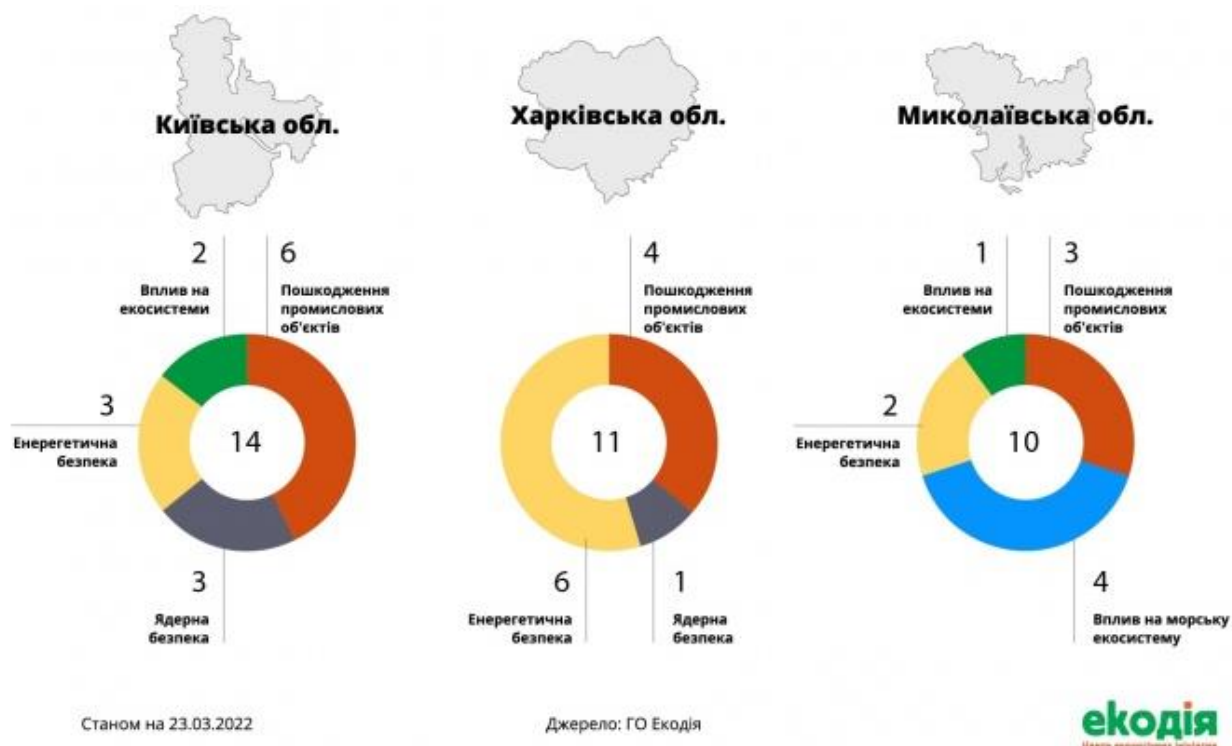

Рис. 2.4. Екозлочини Росії в Україні за регіонами

У довгостроковій перспективі процес післявоєнного економічного розвитку має бути використаний для фундаментальної трансформації України до зеленої та чистої економіки. Реконструкція не повинна відтворювати довоєнну економіку, яка базувалася на викопному паливі, була енергоефективною та забруднювала. Пріоритет повинен бути наданий коригування економічної структури шляхом побудови більш енергоефективних і менш забруднюючих виробництв і транспортних систем. Реконструкція житлового фонду, шкіл і лікарень також має підвищити їхню енергоефективність і використовувати матеріали з низьким вмістом вуглецю. Буде важливо чітко сформулювати та чітко висловити ці цілі відмови від використання викопного палива та включення довгостроковий зелений перехід і сталість як ключові підходи до всіх аспектів післявоєнного економічного

розвитку. Це бачення має охоплювати не лише найбільш постраждалі від війни території, а всю територію України.

Політика та правила захисту навколишнього середовища також мають вирішальне значення для сприяння зеленій трансформації економіки. Їх слід зробити більш гнучкими, орієнтованими на ризики, орієнтованими на результати, керованими даними та узгодженими, з простішими процедурами, щоб забезпечити ефективне досягнення екологічних цілей та мінімізацію адміністративного тягаря та бар'єрів. Асоціація Україна-Європейський Союз Угода 2014 року містила вичерпний перелік заходів, які необхідно здійснити в цьому відношенні. Останнє рішення Європейської Ради про надання Україні статусу країни-кандидата надає важливу можливість прискорити прогрес у приведенні правової бази України у відповідність із *acquis communautaire* ЄС та покращити нормативне забезпечення. Важливим кроком для заохочення енергетичної та матеріальної ефективності та зменшення забруднення стане реформування будівельних і експлуатаційних правил і стандартів, особливо для великих забруднювачів, відповідно до належної практики в Європейському Союзі та країнах ОЕСР. Більш широке та комплексне використання спрощених процедур екологічної оцінки, таких як стратегічна екологічна оцінка політики, планів і програм і оцінка впливу на навколишнє середовище окремих проєктів, можуть допомогти розглянути та розробити альтернативи з меншим тиском на навколишнє середовище. Для забезпечення ефективності також необхідні ефективний нагляд і нормативне забезпечення.

Реформовані технічні правила повинні підтримуватися ринковими механізмами відповідно до принципу ОЕСР «Забруднювач платить». Пріоритет має бути наданий запровадженню та реформуванню існуючих екологічних податків і зборів, скасування екологічно шкідливих субсидій на викопне паливо, запровадження схем торгівлі викидами та інших ринкових заснованих на інструментах, які забезпечують економічні стимули для дотримання, а де можливо, виходять за рамки екологічних вимог. Аналіз та рекомендації ОЕСР щодо використання ринкових інструментів повинні бути корисними в цьому

відношенні. Стійке фінансування для узгоджених і стратегічних планів екологічних інвестицій матиме вирішальне значення. У цьому контексті слід належним чином відстежувати та аналізувати фінансові потоки, спрямовані на інвестиції у реконструкцію, щоб переконатися, що вони також сприяють досягненню екологічних і зелених цілей. Використання таксономії ЄС для сталої діяльності та аналіз ОЕСР мобілізації зеленого фінансування та інвестицій може бути корисним орієнтиром. Розробка пакету придатних для фінансування зелених інвестиційних проектів може допомогти мобілізувати національне та міжнародне приватне фінансування та міжнародне державне фінансування. Перегляд сприятливого нормативно-правового середовища, відповідне використання економічних інструментів і нарощування потенціалу для підготовки інвестиційних проектів можуть сприяти цій меті.

Існує потреба продовжувати модернізацію екологічних установ на національному та субнаціональному рівнях з метою забезпечення високого адміністративного потенціалу для планування та реалізації заходів екологічно стійкої реконструкції. Створення спеціальних або постійних міжміністерських та міжгалузевих комітетів, робочі або цільові групи за участю екологічних органів повинні допомогти забезпечити відображення екологічних принципів і принципів зеленого зростання в узгоджених галузевих стратегіях, політиці та планах дій. Залучення громадянського суспільства також є важливим для успіху післявоєнних перетворень. Реконструкція та зелена трансформація України зіткнуться з проблемами. Наприклад, може існувати тиск щодо швидкої реконструкції за допомогою існуючих технологій, особливо там, де початкові інвестиційні витрати на більш екологічні альтернативи вважаються вищими. Україна також може зіткнутися з труднощами із залученням достатніх коштів для екологічно стійкої реконструкції, а також проблемами, пов'язаними з прозорістю та ефективністю їх використання. Нарешті, брак кваліфікованого персоналу вплине на інституційну спроможність, оскільки багато українських експертів були переміщені, багато з них назавжди. «Зелену» реконструкцію слід розглядати не як бажану, але необов'язкову «екстра», а як економічну

необхідність для майбутнього розвитку України. «Зелений» перехід забезпечить більшу економічну ефективність і конкурентоспроможність України на європейському та світовому ринках. Реконструкція пропонує Україні можливість перескочити до більш екологічних технологій, зменшити залежність від викопного палива та прагнути до економіки з нульовим чистим виходом.

Висновки до розділу 2

З огляду на те, що все більше країн оголошують цілі щодо нульового чистого викиду, існує термінова необхідність скоротити всі викиди CO₂, включно з секторами кінцевого споживання. Серед цих секторів промисловість є найбільшим джерелом прямих і непрямих викидів CO₂. Наприкінці 2019 року промисловість відповідала за 15 гігатонн (Гт) загальних викидів CO₂, пов'язаних з енергетикою та процесами, тобто 40% світових викидів CO₂. На прямі викиди припадає близько 40% цих викидів (6,2 Гт). Додаткові 2,8 Гт технологічних викидів походять від виробництва аміаку, цементу, чавуну/сталі та алюмінію. Нарешті, ще 40% походять від непрямих викидів у виробництві електроенергії та централізованого тепла (6,0 Гт). Разом на 137 країн, які перебувають у процесі розробки цілі чистого нуля, припадає понад 90% світового валового внутрішнього продукту (ВВП) і майже 90% світових викидів CO₂. Станом на січень 2022 року 13 країн законодавчо встановили цільові показники чистого нуля, а ще три запропонували законодавство. Ще 46 країн встановили бачення чистого нуля в політичних документах, а багато інших обговорюють свої цілі. Крім того, понад 3000 компаній взяли на себе подібні зобов'язання досягти чистого нуля в рамках кампанії ООН «Гонка до нуля»). У всьому світі 43% компаній, зареєстрованих на світовій біржі, узгоджують свою стратегію, щоб розвивати шляхи, які відповідають обмеженню глобального підвищення середньої температури поверхні до 2°C.

У перший день вторгнення Росії в Україну гамма-випромінювання в Чорнобильській зоні було приблизно у 28 разів вище річної норми. Це сталося

через рух інтенсивного транспорту. В Україні зараз працює 15 ядерних реакторів у 4 різних місцях. Можливо, навіть якщо один реактор буде пошкоджено, ми побачимо другу Чорнобильську катастрофу. Викинуті уламки та радіація під час атаки можуть поширитися на тисячі кілометрів і призвести до багатьох проблем зі здоров'ям, таких як рак щитовидної залози не лише в Україні, а й у найближчих країнах. Крім того, на Донбасі багато застарілих вугільних шахт, які становлять величезну небезпеку для України, бо закриту шахту не можна покинути остаточно. Росія підірвала бомбу масового екологічного ураження – Каховську ГЕС, десятки тисяч людей, 80 населених пунктів та місто Херсон було затоплено, є ризик зупинки охолодження реакторів Запорізької АЕС. Внаслідок руйнування ГЕС у воду потрапило 450 т машинного мастила з трансформаторів станції. Спустошення водосховища призведе до мору риби, загинуть молюски, безхребетні, раки, будуть знищені нерестовища (втрати для рибного господарства України – мільярди гривень). Ґрунти, які оголяться після спуску води з водосховища, висихатимуть.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ

3.1. Шляхи розвитку екологічної політики транснаціональних компаній

Інформація про діяльність підприємств і пов'язані з нею впливи на навколишнє середовище є важливим засобом формування довіри суспільства. Це є найбільш ефективним, коли інформація надається прозорим способом і коли вона заохочує активні консультації із зацікавленими сторонами з метою сприяння клімату довгострокової довіри та розуміння екологічних проблем, що становлять взаємний інтерес. Одне з найбільш фундаментальних питань, з якими стикаються керівники компаній, які приймають рішення, полягає в тому, чи поширювати інформацію про екологічну ефективність свого підприємства в цілому чи про вплив на навколишнє середовище окремих продуктів і видів діяльності. Беручи до уваги занепокоєння щодо вартості, ділової конфіденційності та захисту прав інтелектуальної власності ТНК повинні:

- а) надавати громадськості та працівникам адекватну та своєчасну інформацію про потенційний вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище, здоров'я та безпеку, яка може включати звітування про прогрес у покращенні екологічних показників; і б) залучатися до адекватної та своєчасної комунікації та консультацій із громадами, на які безпосередньо впливає політика підприємств у сфері навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки та її впровадження.

Основним способом, за допомогою якого підприємства оприлюднюють інформацію про навколишнє середовище, є підготовка звітів компаній. Вони часто охоплюють питання навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки та публікуються щорічно. Вони можуть бути включені до річних звітів компанії, але окрема екологічна звітність стає все більш поширеною. Поки що жоден стандарт щодо того, скільки та яку інформацію має поширювати

підприємство, не отримав загального визнання. Недавні ініціативи, спрямовані на встановлення таких стандартів, описані нижче.

Глобальна ініціатива звітності. Глобальна ініціатива зі звітності (GRI) має своєю місією «розробити та розповсюдити Рекомендації зі звітування про сталий розвиток, що застосовуються у всьому світі». З тих пір GRI прийняла підхід «потрійного результату», що включає екологічну, соціальну та економічну звітність. Керівні принципи звітування про сталий розвиток 2002 року становлять структуру інформаційної звітності, яка містить як принципи звітності, так і конкретні вимоги до змісту, якими керуються компанії та інші організації при підготовці загальнодоступних звітів про сталий розвиток. AGRI-consistentreport включає п'ять основних компонентів: бачення та стратегію організації, що звітує; профіль організації, що звітує (наприклад, структура та діяльність); опис структури управління та систем управління; індекс вмісту GRI (таблиця, яка визначає, де розміщена інформація, яку вимагає Керівництво GRI); і показники ефективності – міри впливу організації, що звітує, розділені на інтегровані, економічні, екологічні та соціальні показники ефективності.

AA1000. Британська професійна група AccountAbility нещодавно випустила стандарт AA1000 Assurance Standard, який містить вказівки щодо перевірки опублікованих звітів компаній, включаючи (але не обмежуючись ними) екологічну звітність або звітність про сталий розвиток. AA1000 надає структуру, призначену для того, щоб керувати належною практикою не лише для звітів компаній, але й для екологічної комунікації в ширшому плані. Він базується на практиці «інклюзивності», тобто на зобов'язаннях організації (i) визначити та зрозуміти свою соціальну, екологічну та економічну ефективність і вплив, а також відповідні погляди зацікавлених сторін; (ii) розглядати та узгоджено реагувати (негативно чи позитивно) на прагнення та потреби своїх зацікавлених сторін у своїй політиці та практиці; та (iii) звітувати своїм зацікавленим сторонам про свої рішення та вплив.

ISO 14063. Проект стандарту ISO 14063 визнає, що мотивація компаній і бажані напрямки можуть більше відрізнятися у випадку комунікації, ніж у

системах управління. Після прийняття цей стандарт екологічної комунікації запропонує вказівки щодо того, що компанії повинні враховувати при розробці програми екологічної комунікації.

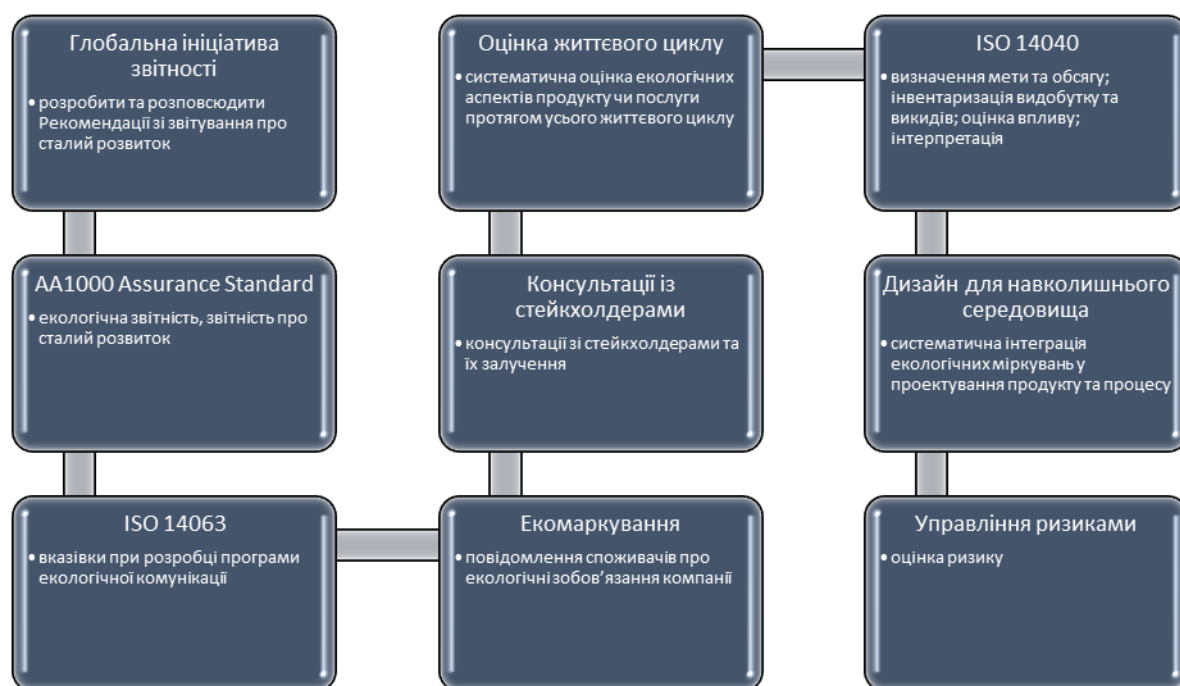

Рис.3.1. Шляхи розвитку екологічної політики ТНК

Інформація про продукт: екомаркування. Екологічне маркування («екомаркування») дозволяє компаніям повідомляти споживачам про свої екологічні зобов'язання безпосередньо. Як і всі інструменти публічної інформації, програми екологічного маркування повинні заслуговувати довіри. Це має два наслідки. З одного боку, етикетки повинні ґрунтуватися на значущих і науково обґрунтованих критеріях. З іншого боку, підприємства повинні уникати оманливих заяв, які підривають довіру споживачів. Щоб зміцнити довіру, екологічні критерії для сертифікації мають бути надійними, а перевірка та моніторинг – надійними та послідовними. Визначним стандартизованим підходом є серія ISO 14020. Тут розглядається низка підходів до добровільних екологічних міток і декларацій, у тому числі самодекларованих екологічних заяв, екологічних марок (печаток схвалення) та кількісної екологічної інформації про продукти та послуги. У цьому контексті ISO визначила три типи маркування: Тип I — це добровільна програма третьої сторони на основі багатьох критеріїв, яка надає ліцензію, яка дозволяє

використання екологічного маркування; Тип II охоплює екологічні претензії, зроблені без незалежної сторонньої сертифікації виробниками, імпортерами, дистриб'юторами, роздрібними продавцями або будь-ким іншим, хто може виграти від таких претензій; Тип III (офіційно не є стандартом ISO) визначає елементи та проблеми, які слід враховувати під час створення декларацій інформації про продукт на основі даних інвентаризації життєвого циклу.

Консультації із зацікавленими сторонами. Ефективні консультації із зацікавленими сторонами передбачають очікування, що керівники компанії не тільки розголошують і отримують інформацію, але й що перші будуть готові діяти відповідно до отриманої інформації. Є багато способів, за допомогою яких компанії можуть консультиватися зі своїми зацікавленими сторонами та залучати їх. Їх можна загалом поділити на дві групи: ті, де підприємства обмежуються лише отриманням інформації від зацікавлених сторін, і ті, що включають постійний інтерактивний процес. Більшість компаній, які брали участь у консультаціях із зацікавленими сторонами, схоже, погоджуються з тим, що успішний процес має бути інклюзивним і мати чітко визначені цілі та дозволяти активний діалог із зацікавленими сторонами. Зусилля щодо розробки спільно узгоджених стандартів залучення зацікавлених сторін все ще перебувають у зародковому стані – навіть більше, ніж у випадку інформаційної політики. Стандарт AA1000 Assurance Standard також пропонує вказівки щодо залучення зацікавлених сторін. Вони: (i) визначають цілі залучення зацікавлених сторін у контексті AA1000; (ii) описують низку методів залучення зацікавлених сторін; та (iii) надають методи та поради для підтримки ефективної практики звітності та методів комунікації компаній. Іншим способом консультації компаній із зацікавленими сторонами та відповіді на них є партнерство з громадянським суспільством та урядами. У минулому компанії співпрацювали з НУО та іншими групами громадянського суспільства переважно як спонсори. За останнє десятиліття з'явилася нова форма «стратегічного партнерства», яка передбачає внутрішні основні операції компанії.

Оцінка життєвого циклу. Підприємства повинні оцінювати та розглядати під час прийняття рішень передбачуваний вплив на довкілля, здоров'я та безпеку, пов'язаний із процесами, товарами та послугами підприємства протягом їх повного життєвого циклу. Якщо ця запропонована діяльність може мати значний вплив на навколишнє середовище, здоров'я чи безпеку, і якщо вона є предметом рішення компетентного органу, потрібно оцінити вплив на навколишнє середовище. Екологічна оцінка життєвого циклу – це інструмент для систематичної оцінки екологічних аспектів продукту чи послуги протягом усього життєвого циклу. Життєвий цикл продукту починається з видобутку сировини, з подальшим виробництвом, транспортуванням і використанням, і закінчується управлінням відходами, включаючи переробку та остаточну утилізацію. На кожному етапі життєвого циклу є викиди та споживання ресурсів. Оцінка життєвого циклу (LCA) починається з аналізу життєвого циклу – розуміння того, що необхідно враховувати вплив усього життєвого циклу продуктів і послуг на навколишнє середовище. Існує багато способів впровадження LCA, залежно від потреб, прагнень і можливостей компанії, яка його проводить. Одне з ключових операційних рішень стосується обсягу оцінки (тобто, який вплив на навколишнє середовище буде досліджуватися). Інший стосується інтерпретації оцінки (тобто, який вплив на навколишнє середовище буде пріоритетним для дій). Деякі з найвідоміших інструментів для реалізації LCA описані нижче.

ISO 14040. Цей стандарт є частиною серії ISO 14000 з управління навколишнім середовищем. ISO 14040 описує та надає вказівки для чотириетапного процесу LCA:

- *Визначення мети та обсягу.* Визначається продукт або послуга, що підлягають оцінці, вибирається функціональна основа для порівняння та визначається необхідний рівень деталізації.

- *Інвентаризація видобутку та викидів.* Використовувані джерела енергії та сировина, викиди забруднюючих речовин і різні типи землекористування визначаються кількісно для кожного процесу, потім

об'єднуються в технологічну схему процесу та пов'язуються з функціональною основою.

- *Оцінка впливу.* Наслідки використання ресурсів і викидів групуються та кількісно визначаються в обмежену кількість категорій впливу, які потім можуть бути зважені за важливістю.

- *Інтерпретація.* Представлені результати, а також систематично оцінені необхідність і можливості зменшення впливу продукту чи послуги на навколишнє середовище.

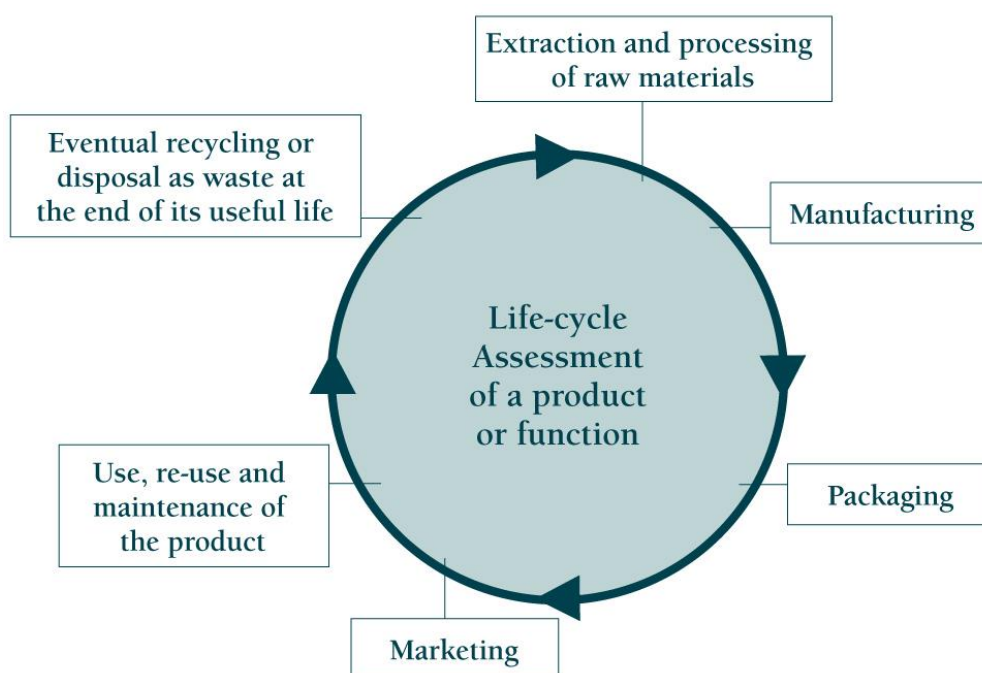

Рис. 3.2. Компоненти життєвого циклу

Ініціатива життєвого циклу. UNEP і Товариство екологічної токсикології та хімії (SETAC) співпрацюють у рамках Ініціативи життєвого циклу (LCI) – стандартизованого підходу до глобальної «найкращої практики» для LCA. Метою LCI є розробка та поширення практичних інструментів для оцінки можливостей, ризиків і компромісів, пов'язаних із продуктами та послугами протягом усього життєвого циклу, на основі стандартів ISO 14040. Конкретні цілі LCI включають обмін інформацією про умови успішного застосування LCA та мислення життєвого циклу, а також про інтерфейс між LCA та іншими інструментами. Найголовніше, враховуючи перешкоди,

визначені вище, LCI має на меті надати рекомендації щодо використання даних і методів LCA.

Дизайн для навколишнього середовища. Дизайн для навколишнього середовища (DfE) – це систематична інтеграція екологічних міркувань у проектування продукту та процесу. DfE – це загальний термін для різноманітних інженерних та інших методів, який використовує LCA як інформаційну базу для розробки економічно ефективних інновацій дизайну, які зменшують використання ресурсів, забруднення та/або відходи. Основною метою DfE є розробка продуктів і послуг, які мінімізують вплив на навколишнє середовище протягом усього життєвого циклу продукту. У процесі DfE дизайнери можуть розглядати джерело, склад і токсичність сировини; енергія та ресурси, необхідні для виробництва продукту; і як продукт можна переробити чи повторно використати після закінчення терміну служби. Збалансовані з іншими міркуваннями щодо продукту, такими як якість, ціна та функціональність, продукти екологічного дизайну (або DfE) продаються як екологічно й економічно життєздатна альтернатива традиційним продуктам.

Дотримання обережності. Підприємства повинні відповідати науково-технічному розумінні ризиків, якщо існують загрози серйозної шкоди навколишньому середовищу, беручи також до уваги здоров'я та безпеку людини, не використовувати відсутність повної наукової визначеності як причину для відкладення економічно ефективних заходів для запобігання або мінімізації такої шкоди. Уряди та підприємства змінюють свій погляд на екологічний ризик. Дедалі більше розуміється, що недостатньо відновити шкоду, завдану навколишньому середовищу, а слід запобігти екологічній шкоді, особливо незворотній. Хоча уряди несуть остаточну відповідальність за здоров'я та благополуччя своїх громадян і навколишнє середовище, вони все частіше покладають більший тягар відповідальності за конкретні дії, що завдають шкоди, приватному сектору. Частково це є наслідком уявлення про те, що приватна вигода не повинна бути отримана ціною суспільних інтересів, а

частково є визнанням того, що уряд не може компенсувати конкретні акти шкоди.

Основна передумова рекомендацій полягає в тому, що підприємства повинні діяти якнайшвидше та на випередження, щоб уникнути, наприклад, серйозної або незворотної шкоди навколишньому середовищу в результаті їх діяльності. Для підприємств запобіжні заходи частково залежать від того, як вони працюють у повсякденному середовищі, а частково від того, як вони виконують національні нормативні вимоги. Підприємствам може знадобитися вживати запобіжних заходів у ситуаціях, коли виникають два фактори: наявність ризику, тобто коли виявлені потенційно небезпечні наслідки дії, продукту чи процесу, та відсутність наукової впевненості щодо наслідків такої дії, продукту або процесу на здоров'я людини та навколишнє середовище, або на ступінь потенційної шкоди. Аналіз ризиків відіграє важливу роль у процесі прийняття рішень, особливо в ситуаціях наукової невизначеності, і є невід'ємною частиною бізнесу багатьох компаній. Поки що не існує єдиного міжнародно погодженого робочого стандарту для аналізу екологічних ризиків, хоча багато міжнародних угод і процесів базуються на ньому. Аналіз ризику можна визначити як процес, що складається з трьох компонентів: оцінка ризику, управління ризиком та комунікація ризику.

Оцінка ризику. Оцінка ризику для навколишнього середовища полягає у визначенні та оцінці кожного кроку процесу – від походження небезпеки до її кінцевих наслідків для даної системи. Це важливий елемент для прийняття рішення про те, чи потрібно уникати ризику, зменшувати його чи прийняти його. Перш ніж оцінити ризик, його необхідно охарактеризувати. Характеристика ризику складається з якісного та, де це можливо, кількісного визначення, включаючи супутні невизначеності, ймовірності виникнення відомих і потенційних несприятливих ефектів агента, продукту, процесу або ситуації за визначених умов впливу. Серед основних інструментів оцінки ризиків – оцінка впливу на навколишнє середовище; оцінка життєвого циклу (LCA), дослідження та експертна оцінка.

Управління ризиками. Управління ризиками організовує варіанти боротьби з ризиком. Експерти розглядають процес управління ризиками насамперед як забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем охорони здоров'я та навколишнього середовища; забезпечити, щоб управління ризиками та економічні рішення спиралися на найкращі наукові докази та приймалися в контексті операційних альтернатив; зосередитися на співпраці, комунікації та переговорах між відповідними зацікавленими сторонами, щоб прийняти рішення, які з більшою вірогідністю будуть успішними, ніж ті, що приймаються без раннього залучення зацікавлених сторін; і для врахування важливої інформації, яка може з'явитися в будь-який час. Інструменти управління ризиками включають системи екологічного менеджменту, екологічні аудити та екологічні стандарти.

Повідомлення про ризик. Одним із важливих питань для компаній, які проводять аналіз ризиків, є те, як цей процес буде сприйнятий громадськістю. Практика показує, що неадекватна комунікація ризиків може серйозно вплинути на продажі товару і навіть спричинити його вилучення з ринку. Інструменти комунікації ризиків варіюються від практичної роботи у відповідних громадах до корпоративної звітності щодо сталого розвитку, включаючи річні звіти та маркування.

3.2. Напрями трансформації екологічної політики ТНК в Україні

Підприємства повинні підтримувати плани на випадок непередбачених ситуацій для запобігання, пом'якшення та контролю серйозної шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю внаслідок їх діяльності, включаючи аварії та надзвичайні ситуації; та механізми негайного повідомлення компетентних органів. Запобігання, пом'якшення та контроль шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю, яка може бути спричинена діяльністю компанії, є основою раціонального екологічного менеджменту. Керівні принципи стосуються того, що зазвичай вважається трьома основними компонентами управління надзвичайними ситуаціями:

— *профілактика* – мінімізація ймовірності виникнення аварії;

— *готовність і пом'якшення наслідків* – пом'якшення наслідків аварій шляхом планування на випадок надзвичайних ситуацій, планування землекористування та комунікації ризиків;

— *відповідь* – обмеження несприятливих наслідків для здоров'я, навколишнього середовища та власності у разі аварії. Відповідь включає дії, необхідні для вивчення досвіду аварій та інших несподіваних подій (подальші дії) з метою зменшення кількості інцидентів у майбутньому (запобігання).

Традиційно більшість відповідальності у сфері реагування на надзвичайні ситуації лягає на фахівців влади та промисловості. Проте в останні роки роль громад стала більш помітною складовою планування та реагування на надзвичайні ситуації. У міру того, як корпоративна прозорість набирає переваг, корпоративні звіти про навколишнє середовище, здоров'я та безпеку все частіше включають інформацію про участь громади в управлінні навколишнім середовищем та надзвичайними ситуаціями.

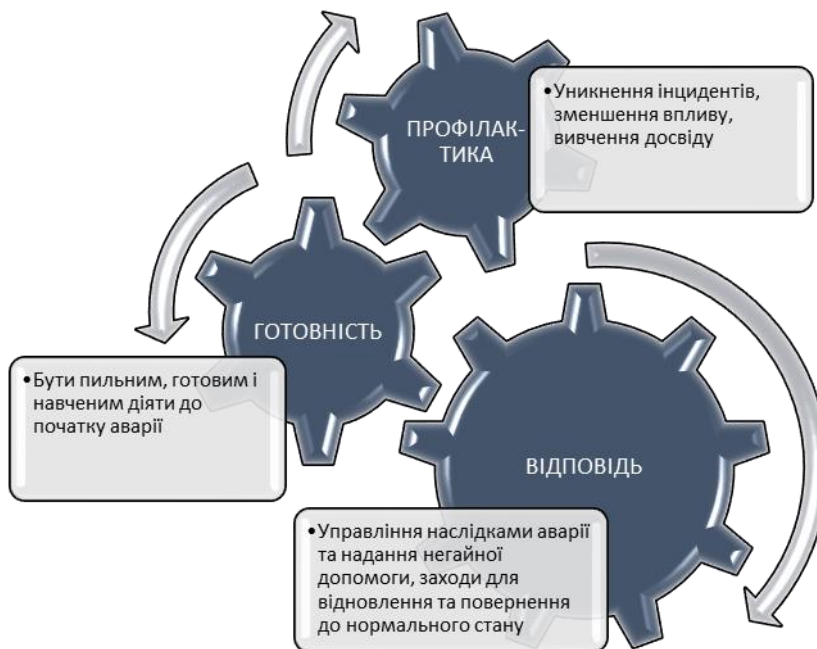

Рис. 3.3. Цикл управління надзвичайними ситуаціями

Підприємства повинні постійно прагнути покращити корпоративну екологічну ефективність, заохочуючи, де це доцільно, таку діяльність. Потрібне, запровадження технологій та операційних процедур у всіх частинах

підприємства, які відображають стандарти щодо екологічних показників у найкращій частині підприємства. Важливою є розробка та надання продуктів або послуг, які не мають надмірного впливу на навколишнє середовище; безпечні при використанні за призначенням; ефективно споживають енергію та природні ресурси; можна повторно використати, переробити або безпечно утилізувати. Слід підвищити рівень обізнаності клієнтів про екологічні наслідки використання продукції та послуг підприємства; і дослідження шляхів покращення екологічної ефективності підприємства в довгостроковій перспективі. Багатонаціональні підприємства постійно адаптуються до мінливого соціально-економічного середовища. Це стосується всієї корпоративної діяльності, включаючи інструменти управління навколишнім середовищем. Наприклад, відступаючи від попередніх підходів до обмеження забруднення, компанії впровадили ефективніші превентивні екологічні методи, що впливають на різні етапи їх ланцюгів створення вартості. Покращення бренду та корпоративної репутації, зменшення ризиків, покращення доступу до фінансування та створення вартості (тобто розробка «зелених продуктів», за які можна отримати надбавку до ціни) є одними з ключових факторів, які мотивують бізнес у їхніх зусиллях покращити екологічні показники. Рекомендації стосуються чотирьох категорій покращень навколишнього середовища: вдосконалення, пов'язані з процесом покращення; пов'язані з продуктом; обізнаність споживачів; і дослідження та розробки.

Інструменти для покращення процесів. Системи управління навколишнім середовищем є одним (можливо, основним) інструментом для досягнення покращень процесів. Зобов'язання щодо постійного покращення екологічних показників є головним сенсом існування будь-якої основної системи EMS. *Екологічні показники* – ще один важливий підхід, який дедалі частіше використовують компанії. Компанії навряд чи досягнуть покращення навколишнього середовища, якщо їм не вистачає даних про їх ефективність. Фінансові та нефінансові зацікавлені сторони також очікують від компаній кількісної оцінки своїх екологічних показників та інформування громадськості.

Корисними інструментами для вимірювання екологічної ефективності є індикатори, порівняльний аналіз та облік екологічного менеджменту (ЕМА). ЕМА виражає екологічну інформацію в термінах фінансових витрат компанії. Це інструмент для виявлення, збору та аналізу інформації про внутрішні витрати, пов'язані з навколишнім середовищем. *Інструменти для вдосконалення продукту та послуг.* Оцінка життєвого циклу та дизайн для навколишнього середовища є одними з основних інструментів для досягнення покращень, пов'язаних із продуктом та послугами. Управління продуктом вимагає від учасників життєвого циклу продукту – виробників, роздрібних продавців, користувачів і тих, хто утилізує продукти – розділити відповідальність за зменшення впливу продуктів на навколишнє середовище. Керування продуктом зазвичай вимагає дій, зосереджених на виробниках, які охоплюються законами про «розширену відповідальність виробника», які набувають популярності в кількох європейських країнах, Канаді та Азії. У США «розширена відповідальність за продукт» – це концепція, яка закріплюється. Схеми повернення є одним із прикладів управління продуктом.

Спільне партнерство з іншими організаціями, такими як екологічні групи, уряд та інші компанії, може допомогти покращити екологічну ефективність, зокрема послуг. Наприклад, United Parcel Service of America (UPS) уклала партнерські відносини з Альянсом екологічних інновацій у США, що призвело до створення конвертів для багаторазового використання наступного дня. *Підвищення обізнаності споживачів. Продуктово-інформаційні засоби.* Лише меншість споживачів шукає інформацію про екологічність продукції. Якщо компанії надають таку інформацію, споживачі можуть взяти цю інформацію до уваги у своїх рішеннях про покупку. Одним із інструментів, який використовують компанії для підвищення обізнаності споживачів, є екологічне маркування. *Інструменти корпоративної інформації.* Ще один спосіб підвищити обізнаність серед потенційних споживачів – це надати легкодоступну та порівнянну інформацію про екологічну поведінку компанії, наприклад через публічні бази даних. Наприклад, Deloitte & Touche-

Denmark спільно з Датським інформаційним центром споживачів (DCI) – організацією, яка інформує споживачів про проблеми, пов'язані з продуктами та послугами – та різними підприємствами-партнерами, розробили етичну базу даних. Ця база даних надає споживачам електронну інформацію не лише про продукти та послуги компанії, а й про її дії щодо корпоративної відповідальності, включаючи екологічну поведінку. *Дослідження та розробки (R&D). Озеленення приміщень і процесів* – це вдосконалення, яке потребує досліджень і розробок. Наприклад, Seiko Epson з Японії розробила концепцію компактного виробництва; це дозволяє компанії збільшувати обсяг виробництва без необхідності будувати нові потужності. *Розвиток нового екологічного менеджменту*. Ще одна дослідницька діяльність для покращення майбутніх екологічних показників пов'язана з інноваціями в екологічному менеджменті. Вона розглядає такі питання, як інструменти, які компанії знадобляться в найближчому майбутньому, щоб постійно покращувати свою екологічну ефективність.

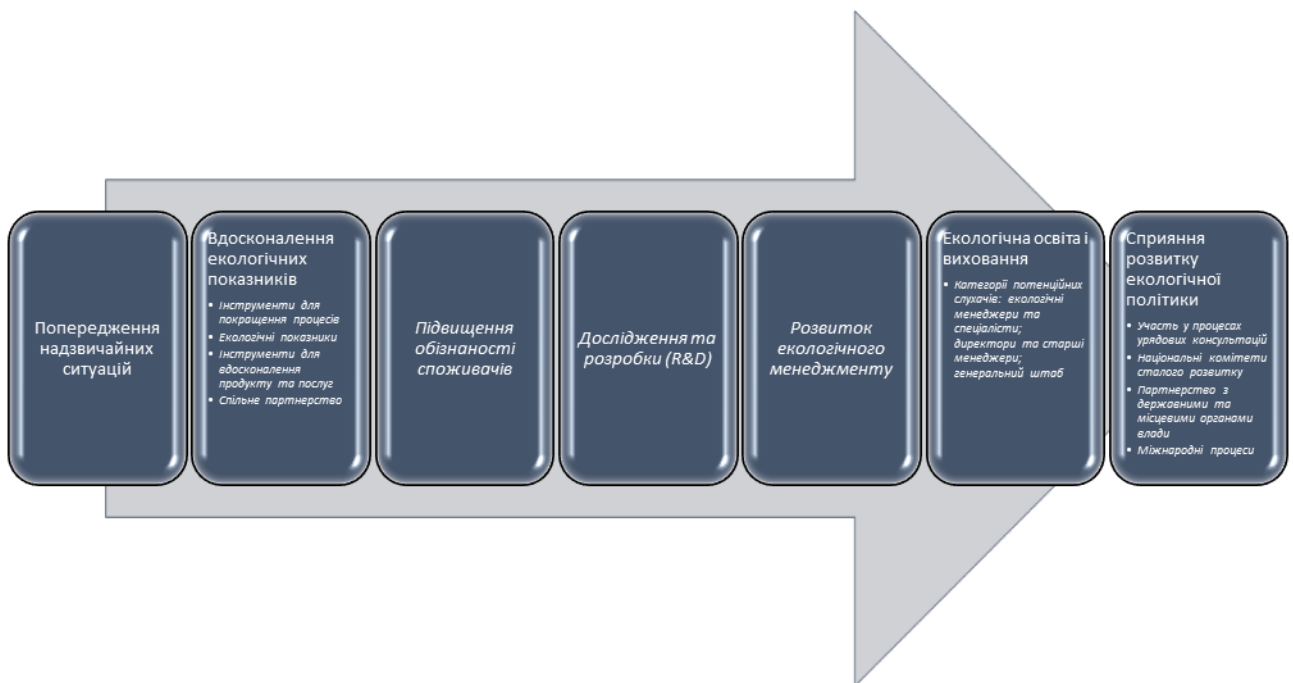

Рис. 3.4. Напрями трансформації екологічної політики ТНК

Екологічна освіта і виховання. Підприємства повинні забезпечити адекватну освіту та підготовку працівників з питань гігієни та безпеки навколишнього середовища, включаючи поводження з небезпечними матеріалами та запобігання екологічним аваріям, а також більш загальні сфери управління навколишнім середовищем, такі як процедури оцінки впливу на навколишнє середовище, зв'язки з громадськістю та екологічні технології. Очікування того, що підприємства забезпечуватимуть навчання з навколишнього середовища, випливає з двох загальних цілей: сприяння здоров'ю та безпеці навколишнього середовища та впровадження систем управління навколишнім середовищем. Згідно з правилами охорони навколишнього середовища та охорони праці (OHS) у більшості країн, роботодавці повинні навчати свій персонал з метою захисту їх здоров'я та безпеки, а також здоров'я та безпеки місцевої громади. Навчання, яке стосується більш загальних аспектів управління навколишнім середовищем, здебільшого є добровільним і зосереджено на досягненні як внутрішніх екологічних цілей, так і дотримання екологічного законодавства. Навчання працівників запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій зазвичай є обов'язковим. Регулювання в деяких випадках визначає технічні вимоги (наприклад, питання безпеки), які мають бути розглянуті під час навчання, але не вказує на те, як планувати чи розробляти, не кажучи вже про проведення чи оцінку навчання. Бувають також випадки, коли компанії вирішують надавати екологічну освіту та навчання на добровільній основі. Це особливо важливо для діяльності в країнах, що розвиваються, де обов'язкові вимоги можуть бути менш суворими. Навчання також відіграє важливу роль у впровадженні систем управління навколишнім середовищем, підвищуючи обізнаність персоналу щодо відповідності вимогам EMS, впливу їх діяльності на навколишнє середовище, а також їхніх ролей і обов'язків у успішному функціонуванні EMS.

Елементи навчальної програми. Характеристика навчальних програм залежить від особливостей і цілей СУП, частиною якої вони є. Зазвичай вони містять такі елементи: визначення потреб у навчанні працівників; розробка

плану навчання для задоволення визначених потреб; перевірка відповідності програм навчання нормативним або організаційним вимогам; навчання цільових груп працівників; документація про отримане навчання; та оцінка навчання. Фактори успіху для ефективної екологічної підготовки Ініціатива глобального екологічного менеджменту (GEMI) пропонує три фактори успіху для ефективної екологічної підготовки: тренінг має бути розрахований на певну аудиторію. Загалом, аудиторія має бути максимально однорідною; тому важливо визначити потреби кожної групи. Навчання має відповідати навичкам і досвіду аудиторії (тобто освіта, посадові завдання, рівень посади, досвід). Тренери повинні встановити чіткі цілі перед початком тренінгу, які дозволять їм отримати вимірні результати. Навчальні цілі зазвичай мають бути сформульовані з точки зору того, як це вплине на поведінку слухача. Навчання має бути адаптоване відповідно до корпоративної культури (яка може відрізнятися в одній компанії). Багатонаціональним підприємствам також необхідно визначити ключові культурні аспекти країни, де проводиться навчання.

Категорії потенційних слухачів. Основні категорії потенційних стажистів у компанії включають: *Екологічні менеджери та спеціалісти.* Співробітники, які несуть безпосередню відповідальність за управління навколишнім середовищем на місці, як-от переробка, утилізація відходів, запобігання забрудненню, дотримання екологічних норм і EMS у цілому. *Директори та старші менеджери.* До цієї групи входять керуючі директори, фінансові спеціалісти та менеджери з маркетингу. Незважаючи на те, що вони не відіграють прямої ролі у впровадженні EMS, деякі вважають, що екологічні проблеми відіграють певну роль у стратегії (наприклад, шкода чи зміцнення репутації) та відповідальність. *Генеральний штаб.* До цієї групи входять працівники, які не належать до наведених вище категорій. Вони можуть знати або не знати про екологічні цілі та програми компанії.

Сприяння розвитку екологічної політики. Підприємства повинні сприяти розробці екологічно значущої та економічно ефективної державної політики,

наприклад, шляхом партнерства чи ініціатив, які посилять екологічну обізнаність та захист. Партнерство між різними зацікавленими сторонами стало невід'ємною частиною процесу формування політики та сприяє розробці здорової державної політики як з економічної, так і з екологічної точок зору. Залучення всіх зацікавлених сторін до обговорення політики зменшує ризик того, що регуляторні органи не помітять деякі проблеми. Залучаючи бізнес-сектор, розробники політики та регулюючі органи можуть краще розробляти політику, яка відображатиме бізнес-реалії. Це може призвести до кращої відповідності. І навпаки, зміни політики без консультацій з підприємствами можуть призвести до незадовільних результатів, оскільки компанії можуть мати мало можливостей і стимулів виходити за рамки мінімальних вимог. Нарешті, залучення підприємств до обговорення політики також дозволяє особам, які формують політику, ознайомитися з новими технологіями та здійсненністю змін, які можуть знадобитися для досягнення відповідності. Враховуючи широку сферу екологічних норм і політики, внесок бізнесу в останнє, ймовірно, вплине на багато інших аспектів раціонального природокористування.

Посилання на партнерство в кодексах поведінки. Кодекси поведінки компаній можуть вимагати партнерства з урядами, а також іншими зацікавленими сторонами в громадянському суспільстві. Все більше підприємств включили цю діяльність до своєї корпоративної екологічної політики. *Участь у процесах урядових консультацій.* Багато урядів пропонують приватному сектору можливість коментувати законодавчі та нормативні пропозиції. Таким чином, підприємства можуть надати конструктивну критику, щоб нова політика або правові заходи були практичними та з урахуванням бізнес-реалій. Уряди також розробили механізми громадського обговорення та політичного діалогу для отримання відгуків щодо комплексних пропозицій. *Національні комітети сталого розвитку.* Ці органи створюються або санкціонуються національними урядами, зазвичай об'єднуючи членів уряду, бізнесу та громадянського суспільства для визначення сталого розвитку в конкретному національному контексті. *Саморегулювання та ринкові*

інструменти. Окрім законодавства та державного регулювання, уряди використовують інші інструменти для покращення екологічних показників підприємств. Лідери бізнесу та галузі активно брали участь у зміні «правил гри» для політики, заснованої на альтернативах регулювання. Ці інструменти включають угоди, узгоджені урядами та підприємствами, згідно з якими останнім надається можливість досягти загальнодержавних екологічних цілей за допомогою схеми, розробленої бізнесом.

Партнерство з державними та місцевими органами влади. План реалізації WSSD рекомендує «зміцнити партнерство між урядовими та неурядовими учасниками для досягнення сталого розвитку на всіх рівнях». Деякі підприємства виступили з ініціативою вступити в партнерство з місцевою владою у сфері формування політики. *Кооперативні підходи між підприємствами*. Одним із способів налагодження діалогу з урядами є пропаганда політики. Інші включають діалог через галузеві асоціації. Діалог із галузевими асоціаціями, які поділяють спільну точку зору, може бути ефективнішим для урядів, яким може бракувати ресурсів для зв'язку з окремими підприємствами. *Міжнародні процеси*. Підприємства, які працюють у кількох юрисдикціях, усвідомлюють важливість відвідування міжнародних зустрічей, оскільки результати можуть вплинути на системи регулювання в цих юрисдикціях. Низка міжнародних екологічних угод і процесів розробки політики дозволяють брати участь у зустрічах представників громадянського суспільства. Крім того, були створені незалежні організації, які сприяють діалогу між урядом та бізнесом на міжнародному рівні, наприклад, Консультативний комітет з питань бізнесу та промисловості (BIAC), який був спеціально створений для участі в діалозі з урядами країн ОЕСР, Всесвітня рада бізнесу для сталого розвитку (WBCSD) та Міжнародна торгова палата (ICC).

Висновки до розділу 3

Беручи до уваги занепокоєння щодо вартості, ділової конфіденційності та захисту прав інтелектуальної власності ТНК повинні: надавати громадськості та працівникам адекватну та своєчасну інформацію про потенційний вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище, здоров'я та безпеку, яка може включати звітування про прогрес у покращенні екологічних показників; і залучатися до адекватної та своєчасної комунікації та консультацій із громадами, на які безпосередньо впливає політика підприємств у сфері навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки та її впровадження. Одним із важливих питань для компаній, які проводять аналіз ризиків, є те, як цей процес буде сприйнятий громадськістю. Практика показує, що неадекватна комунікація ризиків може серйозно вплинути на продажі товару і навіть спричинити його вилучення з ринку. Інструменти комунікації ризиків варіюються від практичної роботи у відповідних громадах до корпоративної звітності щодо сталого розвитку, включаючи річні звіти та маркування.

Підприємства повинні підтримувати плани на випадок непередбачених ситуацій для запобігання, пом'якшення та контролю серйозної шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю внаслідок їх діяльності, включаючи аварії та надзвичайні ситуації; та механізми негайного повідомлення компетентних органів. Запобігання, пом'якшення та контроль шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю, яка може бути спричинена діяльністю компанії, є основою раціонального екологічного менеджменту. Системи управління навколишнім середовищем є одним (можливо, основним) інструментом для досягнення покращень процесів. Зобов'язання щодо постійного покращення екологічних показників є головним сенсом існування будь-якої основної системи. Спільне партнерство з іншими організаціями, такими як екологічні групи, уряд та інші компанії, може допомогти покращити екологічну ефективність. Підприємства повинні забезпечити адекватну освіту та підготовку працівників з питань гігієни та безпеки навколишнього середовища, включаючи поводження з небезпечними матеріалами та

запобігання екологічним аваріям, а також більш загальні сфери управління навколишнім середовищем, такі як процедури оцінки впливу на навколишнє середовище, зв'язки з громадськістю та екологічні технології.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі запропоновано нове вирішення проблеми детермінантів екологічної політики транснаціональних компаній. Це дало можливість не тільки сформулювати висновки щодо шляхів розвитку екологічної політики транснаціональних компаній, але й окреслити ключові напрями трансформації екологічної політики ТНК в Україні.

1. Транснаціональні підприємства знаходяться в центрі втілення глобалізації і вважаються одними з найвпливовіших учасників глобальної економіки. Зміна визначення ТНК свідчить про його швидку еволюцію: ТНК наразі розглядається як підприємство, яке бере участь у прямих іноземних інвестиціях і володіє або, певним чином, контролює діяльність з доданою вартістю в більш ніж одній країні, що відходить від власності як обов'язкової умови. Теорія інтерналізації, по суті, пояснює, чому фірма організовує свою транскордонну діяльність із створення доданої вартості через «ієрархії», а не ринковий механізм. Однією з важливих контекстуальних змінних, яка формує рішення ТНК, є мотиви, що спонукають фірми брати участь у закордонних видах діяльності, а саме: пошук ринку, пошук ресурсів, пошук ефективності та пошук стратегічних активів. Альтернативна модель передбачає, що компанії керуються такими чотирма імперативами: більший продаж, краща купівля, модернізація та вихід.

2. ТНК повинні в рамках законів, нормативних актів та адміністративної практики в країнах, в яких вони працюють, а також з урахуванням відповідних міжнародних угод, принципів, цілей і стандартів належним чином враховувати необхідність захисту навколишнього середовища, здоров'я населення та безпеки та загалом здійснювати свою діяльність таким чином, щоб сприяти досягненню ширшої мети сталого розвитку. Більшість підприємств вважають у власних інтересах мінімізацію тих аспектів своєї діяльності, які можуть мати негативний вплив на навколишнє середовище. Окрім своїх особистих етичних поглядів, власники компаній мають враховувати інтереси зацікавлених сторін. У багатьох країнах суспільство очікує, що компанії вживатимуть заходів для

захисту навколишнього середовища понад законодавчі норми. Корпоративна відповідальність може коштувати часу та грошей, але дослідження незмінно показують, що поліпшення навколишнього середовища йде рука об руку з ростом і доходами вище середнього.

3. З огляду на те, що все більше країн оголошують цілі щодо нульового чистого викиду, існує термінова необхідність скоротити всі викиди CO₂, включно з секторами кінцевого споживання. Серед цих секторів промисловість є найбільшим джерелом прямих і непрямих викидів CO₂. Наприкінці 2019 року промисловість відповідала за 15 гігатонн (Гт) загальних викидів CO₂, пов'язаних з енергетикою та процесами, тобто 40% світових викидів CO₂. На прямі викиди припадає близько 40% цих викидів (6,2 Гт). Додаткові 2,8 Гт технологічних викидів походять від виробництва аміаку, цементу, чавуну/сталі та алюмінію. Нарешті, ще 40% походять від непрямих викидів у виробництві електроенергії та централізованого тепла (6,0 Гт). Разом на 137 країн, які перебувають у процесі розробки цілі чистого нуля, припадає понад 90% світового валового внутрішнього продукту (ВВП) і майже 90% світових викидів CO₂. Станом на січень 2022 року 13 країн законодавчо встановили цільові показники чистого нуля, а ще три запропонували законодавство. Ще 46 країн встановили бачення чистого нуля в політичних документах, а багато інших обговорюють свої цілі. Крім того, понад 3000 компаній взяли на себе подібні зобов'язання досягти чистого нуля в рамках кампанії ООН «Гонка до нуля»). У всьому світі 43% компаній, зареєстрованих на світовій біржі, узгоджують свою стратегію, щоб розвивати шляхи, які відповідають обмеженню глобального підвищення середньої температури поверхні до 2°C.

4. У перший день вторгнення Росії в Україну гамма-випромінювання в Чорнобильській зоні було приблизно у 28 разів вище річної норми. Це сталося через рух інтенсивного транспорту. В Україні зараз працює 15 ядерних реакторів у 4 різних місцях. Можливо, навіть якщо один реактор буде пошкоджено, ми побачимо другу Чорнобильську катастрофу. Викинуті уламки та радіація під час атаки можуть поширитися на тисячі кілометрів і призвести

до багатьох проблем зі здоров'ям, таких як рак щитовидної залози не лише в Україні, а й у найближчих країнах. Крім того, на Донбасі багато застарілих вугільних шахт, які становлять величезну небезпеку для України, бо закриту шахту не можна покинути остаточно. Росія підірвала бомбу масового екологічного ураження – Каховську ГЕС, десятки тисяч людей, 80 населених пунктів та місто Херсон було затоплено, є ризик зупинки охолодження реакторів Запорізької АЕС. Внаслідок руйнування ГЕС у воду потрапило 450 т машинного мастила з трансформаторів станції. Спустошення водосховища призведе до мору риби, загинуть молюски, безхребетні, раки, будуть знищені нерестовища (втрати для рибного господарства України – мільярди гривень). Ґрунти, які оголяться після спуску води з водосховища, висихатимуть.

5. Беручи до уваги занепокоєння щодо вартості, ділової конфіденційності та захисту прав інтелектуальної власності ТНК повинні: надавати громадськості та працівникам адекватну та своєчасну інформацію про потенційний вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище, здоров'я та безпеку, яка може включати звітування про прогрес у покращенні екологічних показників; і залучатися до адекватної та своєчасної комунікації та консультацій із громадами, на які безпосередньо впливає політика підприємств у сфері навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки та її впровадження. Одним із важливих питань для компаній, які проводять аналіз ризиків, є те, як цей процес буде сприйнятий громадськістю. Практика показує, що неадекватна комунікація ризиків може серйозно вплинути на продажі товару і навіть спричинити його вилучення з ринку. Інструменти комунікації ризиків варіюються від практичної роботи у відповідних громадах до корпоративної звітності щодо сталого розвитку, включаючи річні звіти та маркування.

6. Підприємства повинні підтримувати плани на випадок непередбачених ситуацій для запобігання, пом'якшення та контролю серйозної шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю внаслідок їх діяльності, включаючи аварії та надзвичайні ситуації; та механізми негайного повідомлення

компетентних органів. Запобігання, пом'якшення та контроль шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю, яка може бути спричинена діяльністю компанії, є основою раціонального екологічного менеджменту. Системи управління навколишнім середовищем є одним (можливо, основним) інструментом для досягнення покращень процесів. Зобов'язання щодо постійного покращення екологічних показників є головним сенсом існування будь-якої основної системи. Спільне партнерство з іншими організаціями, такими як екологічні групи, уряд та інші компанії, може допомогти покращити екологічну ефективність. Підприємства повинні забезпечити адекватну освіту та підготовку працівників з питань гігієни та безпеки навколишнього середовища, включаючи поводження з небезпечними матеріалами та запобігання екологічним аваріям, а також більш загальні сфери управління навколишнім середовищем, такі як процедури оцінки впливу на навколишнє середовище, зв'язки з громадськістю та екологічні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні / Н. Бех // Галицький економічний вісник. - 2010. - № 1 (26). - С. 16-18.
2. Божкова В.В. Стратегічне планування маркетингових комунікацій інноваційної продукції промислових підприємств : монографія / В.В. Божкова. Суми : СумДУ, 2010. - 305 с.
3. Войнаренко С. М. Комунікативна політика підприємств в сучасних умовах / С. М. Войнаренко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. № 6. Т. 2. С. 51–54.
4. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Кавецький В. В. Економічне обґрунтування інноваційних рішень : навчальний посібник / В. В. Кавецький, І. В. Причеп, Л. О. Нікіфорова – Вінниця : ВНТУ, 2015. 136 с.
6. Кузик О. В. Стратегічне управління маркетинговими комунікаціями на сучасних підприємствах / О. В. Кузик // Стратегія економічного розвитку України. 2014. № 34. С. 130–135.
7. Лук'янець Т.І. Маркетингова політика комунікацій : навч. посіб. / Т.І. Лук'янець. 2-ге вид., доп. і переробл. К. : КНЕУ, 2003. 524 с.
8. Ратушняк О. Г. Аналіз інноваційної активності промислових підприємств України / О. Г. Ратушняк, О. Г. Лялюк // Вісник ХНУ. Серія “Економічні науки”. 2015. № 2, т. 1. С. 132–135.
9. Сохацька О. М., Полікевич Н. І. Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах : [кол. моногр.] / / за наук. ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого, д.е.н., проф. Є. В. Савельєва. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С. 158–170.
10. Шкляєва Г. О. Інтерактивні маркетингові комунікації у менеджменті підприємства / Г.О. Шкляєва // Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). С. 509–515.

11. Шпак Н.О. Основи комунікаційного менеджменту промислових підприємств : монографія / Н.О. Шпак. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 328 с.
12. Ajmal, M.M. and Koskinen, K.U. "Knowledge transfer in project-based organizations: an organizational culture perspective", *Project Management Journal*, 2008, Vol. 39 No. 1, pp. 7-15.
13. Alam, I. and Perry, C. A customer-oriented new service development process, *Journal of Services Marketing*, 2002, Vol. 16 No. 6, pp. 515-534.
14. Andriopoulos, C., Gotsi, M., Lewis, M.W. and Ingram, A.E. Turning the Sword: how NPD teams cope with front-end tensions, *Journal of Product Innovation Management*, 2018, Vol. 35 No. 3, pp. 427-445.
15. Avlonitis, G.J., Papastathopoulou, P.G. and Gounaris, S.P. An empirically-based typology of product innovativeness for new financial services: success and failure scenarios, *Journal of Product Innovation Management*, 2001, Vol. 18 No. 5, pp. 324-342.
16. Balaji, M.S., Roy, S.K. and Quazi, A. Customers' emotion regulation strategies in service failure encounters, *European Journal of Marketing*, 2017, Vol. 51 Nos 5-6, pp. 960-982.
17. Biemans, W.G., Griffin, A. and Moenaert, R.K. New service development: how the field developed, its current status and recommendations for moving the field forward, *Journal of Product Innovation Management*, 2016, Vol. 33 No. 4, pp. 382-397.
18. Bjorvatn, T. and Wald, A. Project complexity and team-level absorptive capacity as drivers of project management performance, *International Journal of Project Management*, 2018, Vol. 36 No. 6, pp. 876-888.
19. Carbonell, P. and Rodriguez Escudero, A.I. The negative effect of team's prior experience and technological turbulence on new service development projects with customer involvement, *European Journal of Marketing*, 2015, Vol. 49 Nos 3-4, pp. 278-301.

20. Cheng, C.C., Chen, J.S. and Tai Tsou, H. Market-creating service innovation: verification and its associations with new service development and customer involvement, *Journal of Services Marketing*, 2012, Vol. 26 No. 6, pp. 444-457.
21. Dabholkar, P.A. and Spaid, B.I. Service failure and recovery in using technology-based self-service: effects on user attributions and satisfaction, *The Service Industries Journal*, 2012, Vol. 32 No. 9, pp. 1415-1432.
22. Dimitriadis, S. and Stevens, E. Integrated customer relationship management for service activities: an internal/external gap model, *Managing Service Quality: An International Journal*, 2008, Vol. 18 No. 5, pp. 496-511.
23. Duong, D.H. and Swierczek, F.W. The impact of top management team and organizational culture on product/service and process innovation in Vietnamese banks, *Journal of Applied Finance and Banking*, 2019, Vol. 9 No. 2, pp. 55-68.
24. Edvardsson, B., Kristensson, P., Magnusson, P. and Sundström, E. Customer integration in service development and innovation – methods and a new framework, *Technovation*, 2012, Vol. 32 Nos 7-8, pp. 419-429.
25. Famiyeh, S., Asante-Darko, D. and Kwarteng, A. Service quality, customer satisfaction, and loyalty in the banking sector: the moderating role of organizational culture, *International Journal of Quality and Reliability Management*, 2018, Vol. 35 No. 8, pp. 1546-1567.
26. Gebauer, H., Kreml, R., Fleisch, E. and Friedli, T. Innovation of product-related services, *Managing Service Quality: An International Journal*, 2008, Vol. 18 No. 4, pp. 387-404.
27. Harun, A., Rokonzaman, M., Prybutok, G. and Prybutok, V.R. How to influence consumer mindset: a perspective from service recovery, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 2018, Vol. 42, pp. 65-77.
28. Jaw, C., Lo, J. and Lin, Y. The determinants of new service development: service characteristics, market orientation, and actualizing innovation effort, *Technovation*, 2010, Vol. 30 No. 4, pp. 265-277.

29. Kindström, D. and Kowalkowski, C. Development of industrial service offerings: a process framework, *Journal of Service Management*, 2009, Vol. 20 No. 2, pp. 156-72.
30. Kowalkowski, C. Service offerings, *Journal of Service Management*, 2015, Vol. 8 No. 1, pp. 122-131.
31. Kuester, S., Schuhmacher, M.C., Gast, B. and Worgul, A. (2013), "Sectoral heterogeneity in new service development: an exploratory study of service types and success factors", *Journal of Product Innovation Management*, Vol. 30 No. 3, pp. 533-544.
32. Kuo, T. and Tsai, G.Y. The effects of employee perceived organisational culture on performance: the moderating effects of management maturity, *Total Quality Management and Business Excellence*, 2019, Vol. 30 Nos 3-4, pp. 267-283.
33. Liu, C.H., Chang, A.Y.P., Horng, J.S., Chou, S.F. and Huang, Y.C. Co-competition, learning, and business strategy for new service development, *The Service Industries Journal*, 2020, Vol. 40 Nos 7-8, pp. 585-609.
34. Martinez, V., Neely, A., Velu, C., Leinster-Evans, S. and Bisessar, D. Exploring the journey to services, *Handbook of Service Science*, Springer, Cham, 2019, Vol. 2, pp. 377-407.
35. Menor, L. and Roth, A.V. New service development competence and performance: an empirical investigation in retail banking, *Production and Operations Management*, 2008, Vol. 17 No. 3, pp. 267-284.
36. Paswan, A., D'Souza, D. and Zolfagharian, M. Toward a contextually anchored service innovation typology, *Decision Sciences*, 2009, Vol. 40 No. 3, pp. 513-540.
37. Pellathy, D.A., Mollenkopf, D.A., Stank, T.P. and Autry, C.W. Cross-Functional integration: concept clarification and scale development, *Journal of Business Logistics*, 2019, Vol. 40 No. 2, pp. 81-104.
38. Pivec, M. and Maček, A. Employment background influence on social media usage in the field of European project management and communication, *Journal of Business Research*, 2019, Vol. 94, pp. 280-289.

39. Sicotte, H., De Serres, A., Delerue, H. and Ménard, V. Open creative workspaces impacts for new product development team creativity and effectiveness, *Journal of Corporate Real Estate*, 2019, Vol. 21 No. 4, pp. 290-306.
40. Ståhle, M., Ahola, T. and Martinsuo, M. Cross-functional integration for managing customer information flows in a project-based firm, *International Journal of Project Management*, 2019, Vol. 37 No. 1, pp. 145-160.
41. Storey, C. and Hull, F.M. Service development success: a contingent approach by knowledge strategy, *Journal of Service Management*, 2010, Vol. 21 No. 2, pp. 140-161.
42. Storey, C., Cankurtaran, P., Papastathopoulou, P. and Hultink, E.J. Success factors for service innovation: a meta-analysis, *Journal of Product Innovation Management*, 2016, Vol. 33 No. 5, pp. 527-548.
43. Trischler, J., Kristensson, P. and Scott, D. Team diversity and its management in a co-design team, *Journal of Service Management*, 2018, Vol. 29 No. 1, pp. 120-145.
44. Valtakoski, A., Reynoso, J., Maranto, D., Edvardsson, B. and Maravillo Cabrera, E. Cross-country differences in new service development: the moderating effects of national culture, *Journal of Service Management*, 2019, Vol. 30 No. 2, pp. 186-208.
45. Wirtz, J., Heracleous, L. and Pangarkar, N. Managing human resources for service excellence and cost effectiveness at Singapore Airlines, *Managing Service Quality: An International Journal*, 2008, Vol. 18 No. 1, pp. 4-19.

ДОДАТКИ

Додаток А

